

**ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANA BİLİM DALI**

Çetin DEMİR

**NİCOLAİ HARTMANN VE ONTOLOJİ
ONTOLOJİNİN IŞIĞINDA BİLGİ VE BİLGİ METAFİZİĞİ**

110102

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ**

110102

**TEZ YÖNETİCİSİ
Yrd. Doç. Dr. Sebahattin ÇEVİKBAŞ**

ERZURUM - 2002

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

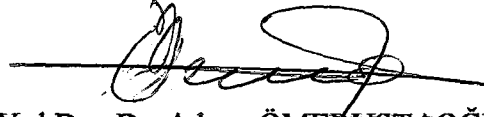
Bu çalışma Felsefe Anabilim Dalının Felsefe Tarihi Bilim Dalında jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Yrd.Doç.Dr. Kutsi KAHVECİ
Jüri

Yrd.Doç.Dr. Sebahattin ÇEVİKBAŞ
Danışman/Jüri

Yrd.Doç.Dr. Adnan ÖMERUSTAOĞLU
Jüri

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. 01.03.2002

Doç.Dr. Vahdettin BAŞÇI
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No:
ÖZET.....	I
ABSTRACT.....	II
ÖNSÖZ.....	III
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM	
NİCOLAİ HARTMANN’I HAZIRLAYAN NEDENLER.....	5
İKİNCİ BÖLÜM	
NİCOLAİ HARTMANN’IN VARLIK ANLAYIŞI (ONTOLOJİSİ).....	10
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
NİCOLAİ HARTMANN’IN BİLGİ ANLAYIŞI (EPİSTEMOLOJİSİ).....	29
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	
NİCOLAİ HARTMANN’IN DEĞERLER FELSEFESİ.....	46
SONUÇ.....	51
KAYNAKLAR.....	53
ÖZGEÇMİŞ.....	55

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

NICOLAI HARTMANN VE ONTOLOJİ
(ONTOLOJİNİN IŞIĞINDA BİLGİ VE BİLGİ METAFİZİĞİ)

Çetin DEMİR

Tez Yöneticisi : Yrd.Doç. Dr. Sebahattin ÇEVİKBAŞ

2002, Sayfa : 55

Juri : Yrd.Doç. Dr. Sebahattin ÇEVİKBAŞ

Yrd.Doç. Dr. Kutsi KAHVECİ

Yrd.Doç. Dr. Adnan ÖMERUSTAOĞLU

Varlık problemi, felsefe tarihinde pek çok filozofun ele alıp incelediği konuların başında yer almaktadır. Ancak bütün filozoflar, varlık hakkındaki düşüncelerini oluştururken muhakkak suretle kendinden önceki düşünürlerin düşüncelerinden etkilenmişlerdir. Aynı şekilde N. Hartmann'da öncelikle Cohen ve Natorp etkisinde Yeni-Kantçılığın doğrultusunda yetişmiştir. Fakat bu felsefenin tek yanlılığını gören N. Hartmann, Husserl'in etkisine girmiştir. Yine Brentano'nun metafiziğinden etkilenen N.Hartmann "bilgi metafiziğini" yazmıştır. Bu çıkışıyla Hartmann Marburg Okulunun "Mantıksal İdealizm"ine karşı çıkarak Aristoteles'e yaklaşır. Bu durumuyla Hartmann, Heidegger, yani Varoluşçuluğa ve aynı zamanda S.Kierkgaard'a da karşı çıkar. Kısaca Hartmann bütün felsefi düşüncülerin temelinde ontolojik yapı olduğunu kabul etmesiyle Yeni-Ontolojinin kurucusu olmuştur. Felsefe tarihinde sistematik felsefeye geçilmesiyle oluşan dönüm noktası, yani Platon ve Aristoteles düşüncelerinin ortaya çıkmasıyla birlikte Kant'a gelinceye kadar bütün filozoflar ya Platon'u desteklemişler, ya da Aristoteles. Daha net bir ifadeyle söylenirse, felsefe tarihindeki bütün filozoflar ya öznel-idealizmi desteklemişler ya da nesnel-idealizmi desteklemişler. İşte bu nokta da N. Hartmann önceleri öznel-idealizmden beslenerek kendi orijinal düşünceleri olan nesnel-idealizme ulaşmıştır. Tezin ilerleyen bölümlerinde bu durum daha da netleştirilerek N. Hartmann'ın felsefe tarihindeki seyri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

ABSTRACT

MASTER THESIS

**NICOLAI HARTMANN AND ONTOLOGY
(THE KNOWLEDGE AND THE KNOWLEDGE METAPHYSIC UNDERLIGHT
ONTOLOGY)**

Çetin DEMİR

Thesis Director : Assoc. Prof. Dr. Sebahattin ÇEVİKBAŞ

2002, Page: 55

Jury

: Assoc. Prof. Dr. Sebahattin ÇEVİKBAŞ

Assoc. Prof. Dr. Kutsi KAHVECİ

Assoc. Prof. Dr. Adnan ÖMERUSTAOĞLU

The being problem is a matter that many thinkers consider and inspect. All of the thinkers who constitute an idea about the being are affected by the formers' ideas. N. Hartmann who is aware of the fact that those ideas has one point of view has been affected by Husserl's ideas. N. Hartmann had written "Knowledge Metaphysics" affecting by Brantano's metaphysics. With his argument, he is opposite to Logical-Idealism of Marburg School while he takes side of Aristotheles. At the same time, he is opposite to Heidegger, i.e. Existansialisme, and S. Kierkgaard. Hartmann is accepted the founder of neo-ontology because he assumes that there is an ontological structure in fundamentals of whole philosophical ideas. All of thinkers support either subjective-idealism or objective-idealism. At this point it can be said that N. Hartmann being enlightened by subjective-idealism, he arrived objective-idealism. In precious sections, it has been tried to lighten this situation and bring up his progress in the philosophy history.

III

ÖNSÖZ

Felsefe tarihindeki filozofların yaptıkları çalışmaların incelenmesi, bu filozofların doğal ve toplumsal çevrelerinin incelenmesi, bir filozofun felsefe tarihi içindeki yerinin tam olarak saptanabilmesi anlamına gelmemektedir. Karmaşık olmaları ve birden çok sebeplerinin bulunması göz önüne alındığında toplumsal olayların bir yada birkaç sebebe bağlı kalarak açıklanamayacağı ortadadır. Toplumsal bir varlık olarak, toplumun bir parçası olarak alındığında filozoflarında tek bir sebebe dayanarak açıklanamayacaklarını söyleyebiliriz. Burada bir filozofun felsefi düşüncelerinin oluşmasında şekillenmesinde birden çok sebebin etkili olduğu gerçeği göz ardı edilmemelidir.

Bu yüzden bu tez çalışmasında N. Hartmann'ı oluşturan bütün sebeplere ulaşıldığı iddiası yer almamaktadır. Bununla birlikte N. Hartmann'ın felsefe tarihinde ki yeri belli başlı konularla elden geldiğince aydınlatılmaya çalışılmıştır. Yani 2.500 yıllık Felsefe Tarihi içerisinde tanınmış pek çok filozof bulunmaktadır. Bu filozoflar kendilerinden önceki filozoflar dan olumlu ve olumsuz yönlerden etkilenmişlerdir. Başka bir ifadeyle, her düşünür kendi çağına, çevresine ve kültürüne ya karşı çıkmış ya da yaşadığı çağa uygun düşünceler sergilemiştir. Ancak bu düşünürlerin Felsefe Tarihine çeşitli katkılarda bulunduğu açıktır.

Almanyanın Göttingen şehrinde doğan N.Hartmann(1882-1950) bilgi ve varlık öğretisi dışında , insan ve insani değerleri ön plana çıkartan ahlak anlayışıyla, 20. yüzyıl felsefesinin en önemli düşünürlerinden biridir. Hartmann başlangıçta tıp öğrenimi görmüş , daha sonra Marburg Üniversitesinde felsefe tahsil etmiştir. 1909 yılında doçent , 1920 yılında ise profesör olan filozof, sırasıyla Marburg, Köln, Berlin ve Göttingen Üniversitelerinde felsefe dersi vermiş ve bu sıralarda kendi felsefesini geliştirmiştir. Filozofun eserleri tarih sırasına göre Platons Logik des Seins(Platon'un Varlık Mantığı), 1909; Philosophische Anfangsgründe der Mathematik (Matematiğin Felsefi Başlangıç Temelleri), 1909; Philosophische Grundfragen der Biologie (Biyolojinin Felsefi Temel Sorunları), 1912; Grundzüge einer Metaphysik der Erkenntnis (Bilgi Metafiziğinin Temel Doğruları), 1921; Die Philosophie des deutschen Idealismus (Alman İdealizm Felsefesi), 1923; Ethik (Etik), 1926; Das problem des geistigen Seins(Zihinsel Varlık Sorunu), 1933; Zur Grundlegung der Ontologie (Ontolojinin Temelleri), 1935; Möglichkeit und Wirklichkeit (Olanak ve Gerçeklik), 1938; Der Aufbau der realen Welt(Gerçek Dünyanın Kuruluşu), 1940; Philosophie der Nature (Doğa Felsefesi), 1950; Astheik(Estetik), 1953).

IV

İşte bu tez çalışmasının amacı da bir Alman filozofu olan N. Hartmann'ın felsefi çevresinde, kendisinden önceki düşünürlerden nasıl etkilendiği, kendinden sonra ki düşünürleri hangi yönlerden etkilediği ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Bu durum; bu tez çalışmasının önemini belli oranda ortaya koymaktadır. Bu açıdan bu çalışmada N. Hartmann'ın çeşitli eserleri araştırılarak bu düşünürün Çağdaş Felsefeye ne gibi katkılarda bulunduğu, kendinden önce hangi düşünürlerden nasıl etkilendiği ve felsefesini nasıl oluşturduğu ve Yeni Ontoloji olarak ortaya konulan düşüncenin kendinden sonraki düşünürlerde nasıl yansımalara neden olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Kısaca, bu çalışmayla N. Hartmann'ın Felsefe Tarihindeki yerine ışık tutulmaya çalışılmış ve günümüz felsefesine geçişte bir basamak olan Hartmann Felsefesinin ülkemizde tanıtılması amaçlanmıştır. Bu tez bu açıdan önemlidir.

Çalışmanın giriş bölümünde; N. Hartmann'ı hazırlayan nedenleri yani Yeni Kantçılığın, Fenomenoloji'nin Eksistansiyalizim (varoluşçuluğu)'in ve Hegel'in etkisini göz ardı edemedik. Bu nedenle N. Hartmann'ı hazırlayan bu felsefe ve düşünürlere çok kısa da olsa değindik.

Birinci bölümde, N. Hartmann'ı hazırlayan nedenlere kısaca değinilmiştir. İkinci bölümde, N. Hartmann'ın Varlığa bakış açısını kendi eliyle yazmış olduğu “Varlığın Yapısı” eserini inceleyerek tanıtmayı amaçladık. Üçüncü bölümde, N. Hartmann'ın bilgi anlayışını dile getiren, Bilgi Metafiziğini orijinal Almanca metninden yararlanarak ifade etmeye çalıştık. Çalışmanın dördüncü bölümünde ise, N. Hartmann'ın “Değerler Felsefesi”ni ana hatlarıyla belirlemeye çalıştık. Böylece bir bütün içerisinde ontoloji ve bilgi ağırlıklı olmak üzere N. Hartmann'ın felsefesinin ana hatlarıyla belirlemiş olduk.

Bu tez çalışmasında yardımlarını ve emeklerini esirgemeyen danışman hocam Yrd. Doç Dr. Sebahattin Çevikbaş'a teşekkürü bir borç bilirim.

Çetin DEMİR

GİRİŞ

Düşünce tarihinin ilk ve belki de en önemli sorunlarından birisi varlık sorunudur. Varlığın nasıl bilinebildiği sorunu her zaman Aristoteles'in "ezeli ve ebedi" sorun dediği, bu varlık sorununa eklenmiştir. Felsefenin diğer sorunlarının buradan kaynaklandığı söylenirse bu çok abartılı ifade olmayacaktır. Çünkü varlık "felsefenin kendisiyle başlanacağı" bir temel disiplindir.¹

Felsefenin, geleneksel olarak varlık, bilgi ve değerlere ilişkin kuşatıcı bir açıklama çabası olarak kabul edilmesi de baştaki iddiamızı desteklemektedir. Bu yaklaşım, mümkün olan yaklaşımlardan biridir. Ama unutulmamalıdır ki, en eski ve en köklü felsefi yaklaşımdır. Heidegger'in ifadeleriyle "yanlış olarak yorumlansa da", Batı Metafiziği onotolojik bir temelli sorgulamayı üstlenmiştir. Bazı dönemlerde özellikle 19.yy'la birlikte, reddedilse bile "varlık"ın (varolan, varoluş) sorgulanmasından hiçbir zaman uzaklaşılmış değildir. Metafiziği reddeden pozitivist ve özellikle de analitik felsefe geleneği bile bu sorgulamayı karşısına almak zorunda kalmıştır.

Varlığın sorgulanması eskiye karşı yıkarak yeni bir bakış açısı ile yapanlardan birisi de Alman filozofu Nicolai Hartmann olmuştur. N. Hartmann, Cohen ve Natorp etkisinde Yeni Kantçılığın doğrultusunda yetişmiştir. Bu felsefenin tek yanlılığını gören Hartmann, Edmund Husserl' in etkisine girmiştir. Yine, Brentano'un Metafiziğinden etkilenecek "Bilgi Metafiziğini" yazmıştır. Bu eserle Marburg okulunun "Mantıksal İdealizmine" karşı çıkmıştır. Öte yandan Aristoteles'e karşı saygısı yüzünden Hartmann Heidegger'e de karşı çıkmıştır.

Hartmann'a göre varlığı araştırmak istediğimizde, var olandan gerçek nesnelerden kalkmak zorundayız. Hartmann, varlık bilimsel sorular (Agnostik :Bilinemezci) dünya görüşü bakımından ateist (Tanrı tanımaz) olarak görülebilir. Hartman varlık kuramını

¹ Heinz Heimsoeth, Felsefenin Temel Disiplinleri(Çeviren:Takiyettin Mengüşoğlu) İstanbul, 1986, s.21. Ayrıca bkz. Sebahattin Çevikbaş, Platon ve Muhyittin İbn-i Arabi'nin Varlık Anlayışlarının Karşılaştırılması, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üni. Sosyal Blm.Enst. 1994, Erzurum, s.1-7. Sebahattin Çevikbaş, Töz Sorununa Eleştirel Bir Bakış: Başlangıçtan Hume'a Kadar, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üni. Sosyal Blm.Enst. 1998, Erzurum, s.1-6.

dört boyut üzerine kurar. İlk önce varlık biçimlerini reel ve ideal varlık olarak ikiye ayırır. Varlığın birbirine bağlı öz ve varoluş olmak iki bölümü vardır. Böylece Hartmann'ın varlık kuramının temeli real ve ideal varlık boyutu ile, her bir varolanda, öz ve varoluş boyutu olarak atılmış olmaktadır. Bu anlayış aynı zamanda, kendisinden önceki metafiziklerden ayrıldığı en esaslı bir nokta olarak da görülebilir. Bilindiği gibi Hartmann öncesi metafizikçiler, gerçekliği/varlığı tek bir boyuttan ve tek bşr bakış açısından değerlendirmişti. Varlık, ya real boyutuyla ya da ideal boyutuyla ele alınıp inceleniyor; veya tek boyutlu olarak ya öze ya da varoluşa indirgeniyordu. Hartmann'ın yukarıdaki kısaca değindiğimiz varlık anlayışı varlığı ve varolanı göz önüne alması, varolduğu şekli ile bakması bakımından haklı olarak yeni bir ontolojinin kurucusu olarak görülmüştür.

Hartmann kendi varlık biliminin merkezini oluşturacak olan varlık katmanları adlandırılan yeni bir kuram ortaya koyar. Cansız nesneler anorganik dünyanın temel katmanını oluştururlar; bu katman ile fizik ilgilenir. Canlı varlıklar yaşam olaylarını gösterirler; bunlarla biyoloji ilgilenir. Ruhlu varlıklar bilinç olaylarını gösterirler; bunlarla da ruhbilim ilgilenir. Tinsel varlıklar, demek ki, insanlar aynı zamanda kendi üzerinde bilinci gösterirler. Bunlarla da tinsel felsefe, kültür felsefesi ilgilenir. Bu varlık katmanları birbiri içine geçmiş değildir, tam tersine bir uçurumla birbirinden ayrılırlar. Fakat ; bu varlık katmanları bir evin katları gibi birbirleri üzerinde sıralanmışlardır.

Hartmann'a göre insan tin katmanında özgürlüğe sahiptir. Özgürlük; geleceği önceden görmeyi, ereğe yönelik eylemeyi, yaratıcı eylemi ve değer yaşantısını dile getirir. Ahlaki değerler ise Kant'ta olduğu gibi evrenseldir. Yine Hartmann'a göre özgürlüğün varolması için Tanrı'nın olmaması gerekir. Bu bakımdan Hartmann'ın ateist olduğu söylenebilir.

Görüldüğü gibi N.Hartmann, bilgi ilişkisinin temelini ontolojiden aldığını savunmaktadır. Şöyle ki; Bilgi felsefesi ve Varlık felsefesi karşılıklı ilişki içindedirler. Varlıkta bilinebilir olan yalnızca gneseolojik olarak bilinebilir; ama bilginin varlığı ve nesnenin varlığı yalnız ontolojik olarak anlaşılabilir.² Kısacası, Hartmann'ın felsefesini oluşturan unsurlar sırasıyla Ontoloji, Bilgi ve Değerler felsefesidir. Bu sıralama, aslında, Hartmann'ın nesnenin, öznenen tamamen bağımsız olarak var olduğunu söylediği andan

²Nicolai, Hartmann, Grundzüge einer Metaphysik der Erkenntnis, 4. Auflage, Westkulturverlag, 1965, Meisenheim, s.318.

itibaren kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Ancak Hartmann epistemoloji yerine daha çok gneseoloji kelimesini kullanmaktadır. Bunun sebebi ise; epistemolojinin bilgi fenomeninin ontolojik unsurlarını dışarda bırakmasıdır. Halbuki gneseoloji, bilgi fenomeninin bu ontolojik yanlarını da içine almaktadır.³

Buradan da anlaşılacağı üzere Hartmann bilginin temelinde metafiziğin olduğunu söylemeye çalışıyor. Diğer taraftan anlaşılması gereken durum ontolojik unsurlar olmaksızın bilgi kuramının pek fazla anlam ifade etmediğidir. N.Hartmann'a göre bilginin olabilmesi için , bilginin, mutlaka ontolojik temele dayanması gerekliliği vardır. Çünkü nesne, öznenen bağımsız olarak vardır. O halde kendisi için varolmayan nesneyi, özne nasıl tanıyacaktır? İşte bu sorundan dolayı bilgi metafiziksel bir sorundur.⁴ Zaten N.Hartmann'da bu düşüncesini şu cümlesinde apaçık bir şekilde vurgulamaktadır: "Nesne, yalnız nesne olmaktan öte bir şeydir".⁵

Görüldüğü gibi N.Hartmann'ın felsefesinin her yerinde ontoloji kelimesiyle karşılaşmaktadır. O halde nedir bu ontoloji? Aristoteles'e göre; varlık olmak bakımından varlığın bilimi⁶, Hegel'e göre ise; gerçek olan şeydir.⁷ Sözlük anlamıysa felsefenin varlıkla uğraşan kısmıdır. Mutlak'ın araştırılması olarak ontoloji idealizme zıttır. Çünkü; düşünceden bağımsız bir varlık ve varoluş kabul eder. Aristoteles'nun ifadesi ile "varlık olmak bakımından varlık'ın" araştırılmasını konu edinen felsefe dalıdır. Bu anlamda varlıkların en genel kategorilerini konu edinen özel metafiziğe zıt olarak genel metafizik olup varoluş, varolmak olgusu, varolanın mahiyeti ve özü üzerinde düşünür. Ontolojinin temel problemi var oluşla öz arasındaki ilgiyi tespit etmektir. Pozitif bilimlerin verilerinden yararlanarak madde, ruh, hayat gibi varlıkların ve bunların kombinezonlarının kökenini araştırır. Ayrıca varlıkları veya fenomenleri bize göründükleri şekilde değil, bizatihi kendi halleriyle araştırmayı konu edinen felsefenin ve metafiziğin bir kısmı anlamına da gelir; her ne kadar fenomenin ontolojisi yapıyorsa da, bu anlamda ontoloji fenomenolojiye karşıttır.⁸

Buradan yola çıkarak yeni ontolojinin, 1920'lerden bu yana bilinen bir akım olarak, öznelleşmenin ve gizemselleşmenin karşısında olduğu, daha doğrusu yeni-

³ Nicolai, Hartmann, Die Erkenntnis im Lichte der Ontologie, Walter De Gruyter Co.1955, Berlin. S.123.

⁴ Nicolai Hartmann. Ontolojinin Işığında Bilgi, (Çeviren: Harun Tepe), Türkiye Felsefe Kurumu, 1998, Ankara. s.VII.

⁵ Bedia Akarsu, Çağdaş Felsefe, Inkilap Kitapevi, 1987, İstanbul.s.176.

⁶ Aristoteles, Metafizik(Çeviren:Ahmet Arslan), Ege Üniversitesi Yayınları, 1985, İzmir, s.235.

⁷ Hartmann, 1998, a.g.e., s.IX.

⁸ Süleyman Hayri Bolay, Felsefi Doktrinler Sözlüğü, Akçay Yayınları, 4. Baskı, 1987, Ankara, s.194.

kantçılık, pozitivizm, yaşam felsefesi ve varoluşçuluk gibi öznellikleri ve özneye bağımlılıkları olan akımların karşısında yer aldığı söylenebilir. Yeni-ontoloji tümdengelimci yoldan değil, tümevarımcı yoldan; akılsal değil, deneysel temellere dayanarak gelişmeye çalışan yani, öznelci idealizme karşı çıkan, nesnel idealizmi savunan bir akımdır.⁹

Bilginin ise nesnenin içinde saklı olduğu kanaatindedir. O halde bilgi ortaya çıkartılmak isteniyorsa nesneye yönelmek gerekir. Bu da, metafiziksel bir konuma yol açmaktadır. İş metafiziğe gelip dayanınca, insan aklının bir bilme sınırı olduğu için, nesnenin artık kavranamayacak bölümüne ulaşıldığı andan itibaren yapacak ve söylenilecek pek bir şey yoktur. Wittgenstein'in ifadesiyle "insan konuşamayacağı şey üzerinde susmalıdır."¹⁰ N. Hartmann'ın bilgi anlayışının temelinde metafizik vardır. Yani bilgi metafiziğine dayalı bir bilgi anlayışı kısacası ontolojinin ışığında bilgi ve bilgi metafiziği.

Düşüncelerinin oluşumuna bakıldığında N. Hartmann başlangıçta öznел-idealizmin etkisinde kaldığı, daha sonraki dönemlerinde ise nesnel-idealist bakış açını benimsediği görülüyor ki bu N. Hartmann Aristoteles'e yaklaşıyor. Bu son dönem kendi özgün düşüncesi olarak kabul edilir. Ancak bütün bunlara rağmen, N. Hartmann'da bütün diğer filozoflar gibi, varlığı tam olarak açıklamakta güçlük çekiyor. Ama bütün felsefi sorunların temelinde "ontolojik yapı" olduğunu kabul etmesiyle de, yeni-ontolojinin kurucusu olarak kabul edilmektedir.¹¹

⁹ Aziz Çalışlar, Çağdaş Felsefe, Altın Kitaplar, 1.Baskı, 1985, İstanbul, s.110.

¹⁰ Ludwig Wittgenstein, Tractatus Logische, 1960, Viena, s.7.

¹¹ Takiyettin Mengüşoğlu, Felsefeye Giriş, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1983, s.116.

BİRİNCİ BÖLÜM

NİCOLAI HARTMANN'I HAZIRLAYAN NEDENLER

Felsefe tarihine bakıldığı zaman bütün filozofların birbirlerini etkiledikleri görülebilir. Fakat, felsefe tarihinde özel konuma sahip olan yalnızca birkaç filozoftan söz edilebilir. Bunlar arasında Platon, Aristoteles ve Kant sayılabilir. Öte yandan pek çok felsefî akım bulunmasına rağmen sanki bütün felsefe tarihi, öznel idealizm ile nesnel idealizm arasında sıkışmış gibi görünmektedir. Bu nokta dikkate alındığında genellikle öznel idealizmin başında Platon, nesnel idealizmin başında Aristoteles görülmektedir. Bilgi konusunda, Platon ve Aristoteles'den sonra günümüze kadar gelen süreç içerisinde, bütün filozoflar ya Aristoteles'e uyup nesnel idealist ya da Platon'a uyup öznel idealist yaklaşımı benimsemişlerdir.

Tıpkı Kant'ın, D. Hume ile birlikte dogmatik uykusundan uyanması gibi önceleri Kant'tın sadık bir izleyicisi olan N.Hartmann daha sonra Yeni-Kantçılık akımından vazgeçerek, Husserl ve Brentano'dan etkilenip yavaş yavaş kendi düşüncesine uygun olan nesnel idealizme doğru kaymıştır. Çünkü; Hartmann'a göre, Aristoteles'in karşısında yer alan Yeni-Kantçılık akımı tek yanlı olarak Platon ve Kant'ın düşüncesi olan "tüm bildiklerimiz bilincimizin ürünüdürler" anlayışına sahiptir. Hartmann, bilginin ortaya çıkmasında nesnenin de önemli paya sahip olması gerektiğine inanmaktadır. Bilgi, bir nesnenin kavranması olarak ele alınmaktadır. İşte bilgide, öznenin karşısında bir bilinç ötesi dünya yani nesnelerden kurulu bir dış dünya bulunduğu burada belirir.¹²

¹² Akarsu, a.g.e. s.176.

Aristoteles'e karşı saygısında hiç kusur etmeyen Hartmann'ın bu duygusu belki de bu düşüncesinde saklıdır. Çünkü; Aristoteles için de asıl gerçek varlık tek tek nesnelerdir.¹³ Doğrulukta nesneye uygunluk demektir. Başka bir deyişle dil, düşünceyi düşüncede varlığı ifade etmektedir. Kısacası Aristoteles algılananı (nesneyi) kavramsal bilgi ile açıklamaya çalışıyor. Aslında Hartmann'da bu düşünceye sahip çıkıyor. Çünkü; dilden(kavramlardan) kalkarak kendi felsefesini oluşturan Brentano'dan uzaklaşmasının sebebi de bu düşüncedir. Brentano'ya göre bilincimizin bağlantı kurduğu şeylerin var olması gerekmez.¹⁴ Halbuki Hartmann için: gerçeklik; zihinden bağımsızlık, doğruluk ise nesneye yani gerçekliğe uygunluktur. Tıpkı Aristoteles gibi Hartmann'da var olandan yola çıkarak bilgi düşüncesini ortaya koymaya çalışıyor. Yani bilgi aranıldığında mutlaka varlığa dayanmak gerekiyor. İşte bu yüzden Hartmann'ın yeni-ontolojisi, bir bakıma ontolojinin ışığında bilgi ve bilgi metafiziği olarak karşımıza çıkıyor.

Yeni-Kantçılık akımlarından biri olan Marburg okulu Kant'ın öğretisindeki maddeci eğilimleri bir kenara atarak "Aşkıncı tümdengelim" dönüp sonunda öznel idealizme bağlanır. Bu ekole göre, felsefe bize dünyaya ilişkin bilgi sağlamaz. Felsefe özel bilimlerdeki gibi bir yöntem ve mantıktır. Bilgiye salt kavramsal ve matematiksel olarak yaklaşan bu akım, dış dünyaya verili bir şey olarak değil, hep verilecek, yani bilinç yoluyla kurulacak bir şey olarak bakarlar. Böylece bu sonunda gerçekliği inkar ederek, bilgiyi duyu verilerinden ayırmaya, bilmeyi salt mantıksal kavramlar üretmeye dayandırmıştır.¹⁵

Bu düşünceye tam bir savaş açan N.Hartmann "Bilgi metafiziğini" yazarak Aristoteles'in Aporetik'ini (Çıkmaz'ını) ve Hegel'in diyalektiğini kabul etmiştir.¹⁶ Çünkü; Aristoteles'in mantığı formel olmaktan çok ontolojiktir. Bunun sebebi de düşüncenin kanunları ile gerçekliğin(real) kanunlarının bir ve aynı olmasıdır. Bununla birlikte, Aristoteles, mantıki yöntemlerin ontolojik alanda zihne hareket kabiliyeti veren metotlar tayin ettiğini ifade etmiş, fakat fikirlerin birleşme ve ayrılmalarını yapanın bu mantıki yöntemler olmayıp bunların özlerin(essence) ve cevherlerin (subtanz) münasebetlerinin araştırılmasının kendisine ait olduğu düşüncesini metafizikten almıştır. Yani, Aristoteles'nun tasarladığı mantık sırf formel olmaktan çok ontolojiktir.¹⁷

¹³ Macit Gökberg, *Felsefe Tarihi, Remzi Kitabevi, 1990, İstanbul, s.77.*

¹⁴ Akarsu, a.g.e., s.151.

¹⁵ Çalışlar, a.g.e., s.40.

¹⁶ Wolfgang Stegmüller, *Hauptstromungen der Gegenwartssphilosophie, 4. Auflage, Alfred Kroner Verlag Press, 1951, Stuttgart, 245.*

¹⁷ Hamdi Ragıp Atademir, *Mantık ve İlim Anlayışı, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınlar No : 124, 1974, Ankara. s.96.*

Diğer taraftan Hegel'in mantığı da aslında Hartmann'ın düşüncesine uygun olan ontolojik temele dayanan bir mantıktır. Hegel'in mantık sistemi formal mantıktan çok bütün gerçeği, bütün nesneler dünyasını içine alan bir mantıktır. Her gerçek olan şey zorunlu olarak vardır ve bilgide bu varlığın arkasında saklıdır. Hegel'e göre felsefenin görevi bütün objelerin düşünülerek gözden geçirilmesidir. Bu, en genel anlamda nesne yapılabilen her şeyin felsefenin konusu içine girdiği ve evrenin gözden geçirilerek düşünülmesi demektir. Hegel nesnenin düşünüleceği, düşüncenin de kavramla yapılabileceği kanaatindedir. O'na göre felsefenin ödevi de, her gerçek(reel) olanın kavramını ortaya çıkartmak olduğu biçimde ortaya konabilir.¹⁸

Burada ortaya çıkan ilginç bir nokta, N. Hartmann'ın yapmaya çalıştığı gibi hem Aristoteles hem de Hegel'in algılananı kavramsal olarak tanımaya çalışması yani bilgiyi varlığın arkasında aramaya çalışmalarıdır. Bu nedenle Hartmann'ın M.Heidegger'e karşı cephe alması oldukça anlaşılır bir şeydir. Çünkü Heidegger'e göre, varoluş insan varlığı ile ortaya çıkar. Kısaca, Heidegger'in felsefesi, insan merkezli bir düşüncedir ve dünya(nesne) varlığı, insan varlığından sonra ikinci planda yer alır. Bütün varolanlara ulaşmak için insandan yola çıkmak gerekir. Bu durum daha geniş boyutlu olarak açıklanacak olursa;yalnız insan, varlığını sorabilir. Yalnız insan, varolandan, ki o kendisidir, varlığa doğru adım atabilir. Yalnız insan varolanın sınırını aşabilir. İnsan yalnızca varolan değildir, aynı zamanda kendini varolan olarak anlayabilendir. Bütün öteki nesneleri anlayabilmesinin nedeni de budur.

İnsan Heidegger'e göre "varlığın çobanıdır". Yalnızca insan gerçekten burada olandır, gerçek varolandır.¹⁹ Dünya her tarafa yayılmış bir cevher yahut içinde insanın yerleştiği mekan halinde tasarlanan bir kap değildir. Varoluşçu tarzda anlaşılan dünya, insana has bir ilgi alanıdır, öyle ki bu alan, bu ilgiden bağımsız değildir. İnsanın olmadığı yerde dünyanın realitesi yoktur. Bu duruma göre insan varlığının "dünya içinde varlık" olduğunu söylemek, insanın reel varlığını, bütün konkrete(somut) bağlantılarının temeli olan, "şahıs-dünya" bağlantısıyla tanımlamak demektir.²⁰

¹⁸ Akarsu, a.g.e., s.72-73.

¹⁹ Akarsu, a.g.e.,s.215.

²⁰ Mengüşoğlu, a.g.e., s.117.

Görülüyor ki; Hartmann'ın düşüncesi ile uyuşmayan ama Hartmann'ın felsefesine yol gösterip katkıda bulunan Heidegger'in düşüncesi gibi Kierkegaard'ın düşüncesi de önemli bir rol oynamıştır. Çünkü; Hartmann'ın düşüncesine zıt olarak Heidegger ile Kierkegaard'ın düşüncelerinin temel çıkış noktası hakikatin subjektif karakterli olduğudur. Özne-İdealizm içerisinde sayılabilecek bu düşünceler N.Hartmann gibi nesnel-idealist bir filozofa aykırı düşmektedir. Ama N. Hartmann'a zıt olan bu düşüncelerin felsefesinin gelişmesini sağlamış olduğu gerçeği unutulmamalıdır.²¹

N. Hartmann'ın düşüncelerinin ortaya çıkmasında ve şekillenmesinde Aristoteles'in, Hegel'in, Brentano'nun, Kierkegaard'ın, Heidegger'in ve Marburg ekolünün önemli katkıları olduğunu söyleyebiliriz. Ancak bunların yeni-ontolojinin ortaya çıkmasını sağlayan sebeplerin bütünü olduğunu söylemek mümkün değildir. Çünkü; bir filozofu belirleyen etken yalnızca felsefe tarihindeki filozoflardan etkilenmek olarak düşünülürse bu bir hataya yol açar. Şöyle ki; bir filozof insani ve toplumsal bir varlık olarak yaşadığı toplumun kültüründen yine yaşadığı çağın özelliklerinden ve kendi bireysel özelliğinden mutlak suretle etkilenecektir. N. Hartmann, bütün etkenlere ek olarak akla gelmeyen ve tesadüflere bağlı etkenlerin de olabileceği düşünülürse ancak o zaman anlaşılabilir. Fakat bütün bu etkenlere inilmesinin ne denli güç ve imkansız olduğu da ortadadır.²²

Genel olarak bütün temel sebeplere inilemediğini düşünülerek N. Hartmann'ın düşüncesinde etkili olan bir akım ve filozoftan daha söz etmek gerekir. Yani, Husserl ve fenomenolojisinden; fenomenolojinin içerdiği savlar belli bir dünya görüşüne ait iddialardır. Bu iddialar fenomenolojiden ayrılma yoluna girmiş bulunan yeni ontoloji ve varoluşçuluk gibi akımlarla ele alınıp ileriye doğru götürülmüştür. Fenomenolojinin yeni bir felsefi yöntem geliştirmeyi üstlenişine bakılarak “fenomenolojiye” “fenomenolojik yöntem” denilmiştir. Bu ikisi eş anlamlı olarak kullanılabilir. Husserl, felsefi bir yöntem olarak fenomenolojiyi 1910'larda ve salt akademik bir olay olarak geliştirilmiştir. Ancak kendi öğrencileri (M.Scheler, Heidegger) ile izleyicileri (Öncelikle de N. Hartmann) fenomenolojinin yaygınlaşmasını sağlamışlar, kendi felsefi öğretilerini kurma işinde fenomenolojiden felsefi yöntemsel temeller olarak yararlanmışlardır.²³

²¹ Atademir, a.g.e., s.98.

²² Steggmüller, a.g.e., 248.

²³ Çalışlar, a.g.e., s.87.

Burada görüldüğü gibi N. Hartmann yeni-ontolojiyi, yöntem olarak kabul ettiği fenomenolojinin üzerine inşa etmektedir. Bütün bunlardan sonra söylenebilir ki; N.Hartmann, nesnel idealizm içerisinde yer alan bir filozoftur. Zaten bütün felsefi dizgelerin temelinde ontolojik yapı olduğunu kabul etmesi ve bu durumu geniş ve detaylı olarak açıklamaya çalışması bunun kanıtıdır. Aslında söylenmek istenilen tam anlamıyla şudur: Hartmann'a göre; tüm bilgi ilişkisi bir varlık ilişkisinde köklendiği, bilgi ilişkisinin kendisi de bir varlık ilişkisi olduğu için, her kuramsal gneseolojik inceleme kaçınılmazcasına ontolojiye geri gitmek zorundadır; özne-nesne ilişkisinin gneseolojik özü ancak bu ilişkinin ontolojik temellerinden hareketle anlaşılabilir.²⁴ Düşünsel öncellerine ek olarak Hartmann'ın düşünce tarihinde ayrıcalıklı konuma sahip olmasını sağlayan ontolojik temelli kuramı olmuştur.

²⁴ Hartmann, 1965, a.g.e. s.318.

İKİNCİ BÖLÜM

NİCOLAI. HARTMANN'IN VARLIK BİLİMİ

(ONTOLOJİSİ)

Eğer varlığı bulmak istiyorsak, var olandan, gerçek nesnelerden yola çıkmalıyız. Çünkü, N. Hartmann'a göre; varlık ancak, gerçek nesnelerin içerisinde saklıdır. Bununla birlikte Hartmann klasik bir ontoloji yerine yeni bir ontoloji kurmayı istiyor. Bu sebeple de yeni bir akım olan fenomenolojiden yararlanmayı deniyor. Çünkü Hartmann'a göre; fenomenolojik yöntemle araştırılacak bir varlık, yeni bir ontoloji demektir. O halde Hartmann'ın ontolojisine geçmeden önce fenomenolojinin ne olduğunu açıklamakta yarar vardır. Fenomenoloji; kelime anlamı olarak görüngübilim demektir; içerik bakımından Fenomenoloji; Husserl'in aşkın (transcendental) ve irrasyonalist felsefesi Husserl zamanının naturalist ve marksist felsefe açıklamalarına karşı çıkarak, felsefe konusunun tabiatçı açıklamalara tatbik edilemeyeceğini ve tarihi bir sürece de bağlanamayacağını ileri sürdü.²⁵

Zihnin ve en genel prensiplerin bütün zamanların dışında birer öz olarak varolduklarından hareketle Husserl, öz'leri araştıran bir akım kurdu. Ona göre felsefenin konusu zaman üstü ve zaman dışı öz'lerin anlaşılma biçimidir. O, bu özlere fenomenler, metoduna da fenomenoloji diyor. Örneğin üçgen, kırmızı, yeşil bir fenomendir. Yalnız üçgen içeriksizdir, ötekiler içeriklidir. Biz fenomeni şuur fiilinin öz'ü kavramasıyla biliriz. Evrenin varlığını, bilincin varlığından çıkaran bir metottur fenomenoloji. Bu metot "verinin özünü tahlil" etmektir.²⁶

Doğal bilimleri ve tarihi açıklamaları paranteze alarak sonunda uygulanamaz olan öze ulaşmaya çalışır. Bunda dedüksiyon/tümdengelim yapılmaz, ampirik olay değil, öz tahlil edilir. Bu metodu matematik ve doğa bilimlerinde kullananlar olmuştur. Ayrıca N. Hartmann ve Scheler gibi filozoflar bütün varlık felsefelerini bu metoda dayanarak

²⁵ Stegmüller, a.g.e., s. 68.

²⁶ Stegmüller, a.g.e. s. 71-75.

kurmaya çalışmışlardır²⁷. Öz'ü inceleme anlamına gelen fenomenoloji Hartmann'ın da metodu olmuştur. Bu metoda dayanan Hartmann varlık felsefesini şu şekilde geliştirmiştir.

Hartmann varlık felsefesini dört boyut üzerinde geliştirmiş. Birinci olarak varlık biçimlerini ikiye ayırır; real varlık ve ideal varlık olmak üzere. Real varlık, kendi içerisinde farklılık göstermesine rağmen, kendi başına varolan şeylerin, kişilerin, olayların, eylemlerin varlığıdır. Real varlık, yalnız maddesel varolmayla/maddi olanlarla sınırlı değildir, ruhsal ve tinsel olanlarda varolmayı kapsamaktadır. Hartmann'a göre real varlığın temel özellikleri, oluş ve yok oluş kategorileri ile zamansallık; bireysellik, teklik; real belirlenimin tam olmasını ifade eden tamlıktır. Bunların dışında real varolmaya yüklenilecek her şeyin onun tümüne değil, ancak bir bölümüne, genellikle de onun alt tabakalarına ait olacağını söyler²⁸.

Görüldüğü gibi real varolma ve varlık maddesel/anorganik varlıktan tinsel varlığa kadar uzanmakta, tabakalı bir yapı göstermektedir. Hartmann yaptığı kategoriler çözümlemesiyle bu tabakaların özelliklerini, aralarındaki bağlantıları, tabakalar arasındaki ortak ve farklı kategorileri ortaya koyar. Buna göre real varlık dört tabakadan oluşmaktadır.²⁹

- 1) Fiziksel/maddesel yada anorganik varlık
- 2) Organik varlık
- 3) Ruhsal varlık
- 4) Tinsel varlık.

Her tabakanın hem kendine özgü kimi ilke ve kategorileri hem de diğer tabakalarla ortak ilke ve kategorileri vardır. Üst tabakalar alttaki tabakalar tarafından taşınmakta; ama ancak kısmen onlar tarafından belirlenmektedirler. Üst varlık tabakaları esas olarak alttakilerden bağımsızdırlar³⁰. İdeal varlık ise yalnızca kısmı olarak verilmiştir³¹. Yani bilgisi en güç elde edilen varlıktır

Buna rağmen kısmen de olsa matematik, mantık ve tüm kavramlar zamansız, ezeli ve ebedi, değişmez bir ideal özlükler alanın var olduğunu ispatlamaktadır. Hartmann mantık, matematik, değerler ve özlerin, öze ilişkin yasaların ve estetik nesnelerin oluşturduğu varlık alanı ideal varlık alanı olarak adlandırır. Mantık, matematik ve değerler,

²⁷ Bolay, a.g.e., s. 91

²⁸ Nicolai Hartmann, *Möglichkeit und Wirklichkeit*, Walter de Gruyter, 1966, s. 355

²⁹ Hartmann, 1955, a.g.e., 123.

³⁰ Nicolai Hartmann, "Neue und Alte Ontologie", *Kleinere Schriften III*, Walter de Gruyter, 1958, s.334

³¹ Hartmann, 1955, a.g.e., s. 144

kendi başlarına, başka bir şeye dayanmadan var oldukları için Hartmann onlara serbest ideal varolanlar; ötekilere ise bunlar ancak başka bir nesneye bağlı olarak var olabildikleri için bağımlı ideal varolanlar demektir³². Ama bu her iki türüyle de ideal varlık genellik içermektedir ve bizden bağımsız olarak var olabilmektedirler. İdeal varlığın bilgileri tamamen apriori niteliktedir. Zamansallık söz konusu olmadığı için ideal varlığın bilgisinde deney de olanaksızdır. Böylelikle ideal varlık alanında yalnızca genel olan vardır.³³

İkinci olarak Hartmann, varlığın varoluşunu ve öz'ünü bir birinden ayırır. Varlığın ilkin bir varoluşu vardır: yani şöyle veya böyle oluşu vardır, birde özce belirlenmiş oluşu, bir özü vardır. Varoluş ve öz her zaman birbirlerine bağılıdır: her varolan her zaman bir varoluştur ve bir özdür. Yalnız varoluş olan ve aynı zamanda bir özü olmayan hiçbir varolan yoktur. Yine yalnız öz olan ve var oluşu olmayan hiçbir varolan yoktur³⁴. Aslında bu iki durumu daha iyi açıklayabilmek için W. Stegmüller'in N. Hartmann için yaptığı incelemeyi Almanca metninden *Ontolojik genel temel sorunlar (Diz allgemeine ontologischen Grundfragen)* olduğu gibi aktarmak oldukça yerinde olacaktır.³⁵

Hartmann'ın ontolojisi antik-ortaçağ metafiziği ile modern eleştirel felsefe arasında aracılık rolü sergiler. Antik-ortaçağ metafiziği fevkalade kapalı bir teolojik dünya görüşü sergilemiştir. Bütün dünya oluşumu amacın herhangi bir gerçekleşimi (ereksel) olarak düşünülmüştür. Genel amaç kriterleri Tanrısal anlakta meydana geldiği düşünülmüştür. Amaç kriterlerinin kavranılması kavram aracılığıyla mümkündür, bu kriterlerin belirliliğinin tanımlama yoluyla ortaya çıktığı düşünülür. Böylelikle her şeyden önce bunlardan nesnenin öz tanımlaması kazanılır, yani nesnelerin öz tanımlarında öncel dünyanın anahtarı bulunmaktadır. Aslında ampirik süreç kavram oluşturulmasında giderek önemini kaybetmiş ve tüm yetkisini görü organı olarak akla devretmiştir, yani akıl en yüksek form ilkelerini kavrayan bir yeti olmuştur. Bu en yüksek form ilkelerinden dedüktif (tümdengelim) olarak daha aşağı olan ilkeler meydana gelmiştir. Böylelikle ampirik bilgi tamamen ihmal edilmiştir.³⁶

Teolojik düşünce şeması Kant'ın akıl eleştirisinde ortadan kalkmıştır. Fakat bu da dünya bilgisinin olanaksız olduğunu açıklamış böylelikle ölçüyü kaçırmıştır. Ama

³² Nicolai Hartmann, *Grundzüge einer Metaphysik Der Erkenntnis*, s. 484

³³ Hartmann, a.g.e., 485.

³⁴ Akarsu, a.g.e., s.179

³⁵ Stegmüller, a.g.e., s.255-258.

³⁶ Stegmüller, a.g.e., 256.

Hartmann'a göre durum hiçte böyle değildir ona göre Kant'ın temel çalışmasının iyi anlaşılması gerekir. Çünkü eskiye sırt dönmek mümkün değildir. Fenomenal varlıklar, en yüksek ilkeler dolaysız kavranışlarının içinde yer almaktadır. Bu en yüksek ilkelerin doğrudan kavranılmasında tümevarım eleştirel ve çözümsel yöntemidir. Bütün varlığın en son formlarını bütün varolanlar için elde etmeğe çalışan bütün monist (tekçi) açıklamalar birlik olanağından vazgeçmişlerdir. Farklı ontolojik düşünceler söz konusu olduğu için Hartmann'ın son metafiziksel sorunlar karşısında bilimsel bakış açısıyla agnostisizmi (bilinemezlik) temsil ettiğini söylemek mümkündür.³⁷

Hartmann'a göre problem alanı üç farklı problem türüyle karşı karşıyadır

1-Dünya

2-İnsan

3-Tanrı

Bunlardan sonuncu problem çeşidi olan Tanrı bilimsel olarak ele alınıp değerlendirilemez. Ama yine de bahsedilen problem alanlarından hareketle bir çok yeni problemlerin ortaya çıktığı görülür. Organik varlık, objektif akıl, tarih, değerler, ... v.b. problemler bu türden problemler olarak karşımıza çıkar.³⁸ Aynı şekilde varlık problemi gibi temel sorunlar da devam etmektedir. Hartmann burada bu problemlerden klasik olarak betimlediği Aristoteles'in varlığı, varolan olarak ele alış tarzını benimsiyor. Hartmann burada var olanı sormuyor aksine bütün varolanlara göre genel varlığı varlık olarak varlığı araştırıyor. O'na göre geleneksel varlık öğretileri hata yapıyorlar. Çünkü onlar tözü, birliği, atomu, özü ve var oluşu bir birleriyle özdeşleştirip, bunların hepsini varlığın yapıcı unsuru elementi olarak değerlendiriyorlar. Bütün bu denemelerde düşünce gücü, varlığı genel olarak kavramak için yeterli değildir. Pozitif var olanda, pozitif her şeyin içinde varlığın öznesidir. Pozitif düşünce farklı öğretilerin araştırmasından elde edilir. Pozitifin düşünce cevher (substance) ve araz (akzidens), süredurum (beharrung) ve oluş (werden), birlik (einheit), çokluk (mannigfaltigkeit) karşısında ilgisizdir.³⁹

Varlık özgül olmayanda ortaya çıkar böylece varlık en hakiki özgülün dışında kavranılabilir. Varlıkta irrasyonel fazlalık bulunsu bile bilginin varlıkta ortaya çıkar Hartmann'a göre hakiki özgül varlık, şu sözcük çiftlerinde ortaya çıkması oldukça olasıdır. İnsan varlığı (dasein), öylece-öylesine varlık (sosein) ve firkri varlık (ideales sein), gerçek

³⁷ Hartmann, 1948, a.g.e., s.23.

³⁸ Stegmüller, a.g.e., 257.

³⁹ Hartmann, 1955, a.g.e., s.90.

varlık (reales sein) Heidegger'in daha önceki (eski) insani varlık-maddi varlık öğretilerinin açıklamalarını tenkit ederken, Hartmann zikredilen iki çelişik cümle çiftini, insani varlık (existentia) ve maddi varlık (esentia) birbirleriyle ilişkili olarak anlaşılması ve açıklanmasını imkansız hale getiriyor.⁴⁰

Existentia (Dasein) insani varlık real varlıkla, Essentia (sosein) maddi varlık da ideal varlıkla özdeşleştiriyor. Tabi ki; bu özdeşleştirme doğru değildir, öncelikle ideal varlığın kendisinde insani varlık (Dasein-manevi varlık) ve maddi varlık(sosein) bulunmaktadır. Bu özdeşleştirmenin doğru olduğu kabul edilse de durum değişmeyecektir. Çünkü a^0 sayısı bir başka deyişle 1'dir yani bire(1) eşittir. Aynı şekilde insani varlıkta (Dasein) maddi varlığın bir parçasıdır yani maddi varlığa aittir. Diğer taraftan, gerçeğin maddi varlığı,ideal varlığı değildir. Aksine real maddi varlıktır. Örneğin yeşil rengi ağacın kendisi gibi real varlıktır. Tıpkı a^0 sayısının 1 sayısına eşit olması gibi.

Şimdiye kadar yaptığımız açıklamalardan da anlaşılacağı gibi; maddi (Sosein) ve manevi (Dasein) varlığın ilişkisi ile real ve ideal varlığın ilişkisi arasında bir münasebet yoktur. Olgusalılık şöyle bulunur. Demek ki maddi (Sosein) varlık idealitenin ve realitenin karşısında ilgisizdir maddi (Sosein) varlık madde ve form ilişkisinde birbirinden bağımsız farklı bir şey değildir. Başka bir ifadeyle form ve madde birlikte ve aynı şeydir. Örneğin yuvarlak varlıklarda daire şekli yalnızca geometrik ideal bir daire şekli olmayıp maddeden de bağımsız değildir. Çünkü sosain her iki duruma birden sahiptir. O halde burada ya mutlak bir Sosein'den(Sosein überhaupt) yada tarafsız bir Sosein'den (Neutralen sosain) bahsediliyor. Buradan da ortaya çıkan sonuç: ideal ve real varlık çelişkinin ontolojik öneminin tamamen Dasein (manevi varlık)in üzerine kurulmuş olduğudur.⁴¹

Dasein ya ideal varlıktır yada real varlıktır. Çünkü dasein tarafsız değildir. Dasein ile Sosein ilişkisi bir rabita bir bağıdır. Daha doğrusu var olan yoktur eğer yalnızca Dasein olsaydı ve Sosein çizgileri ortaya çıkmasaydı Dasein'da, Dasein'a dönüşmüş bir Sosein, Dasein'a bağlanmış, birleşmiş olacaktı. Öyleyse burada bir tarafa "hem hem de" bağlacı diğer tarafta ise ideal ve real varlıklar arasında radikal olan "ya yada" bağlacı söz konusu olacaktır. Yani bütün var olanlar ya real yada idealdir. Bu cümle daha da yalınlaştırılırsa; varlık türlerinin (seinsweisen) çelişik ilişkisi, birbirinden ayrıktır "var olan olarak var olanın"(seienden als seienden) ilk belirlenimlerinden birisi böylece kazanılmış olacaktır.⁴²

⁴⁰ Hartmann, 1956, a.g.e., s.92.

⁴¹ Hartmann, 1956, a.g.e., s.93.

⁴² Hartmann, 1956, a.g.e., s.101.

“Var olan olarak var olan” iki ilişkiyi karakterize eder. Bu iki ilişki birbiriyle kesişmesinden dolayı “var olan olarak var olan” bu ilişkinin içerisine nüfuz eder. Bu ilişkiden birincisi; varlık süreci (seinsmomente) olan Dasein ve Sosein’in birleşmesi ilişkisidir. Diğer ise varlık türü (seinsweisen) olan real ve ideal varlığın ayrık ilişkisidir. Bu son ilişki var olanı iki varlık katmanına bölmüştür. Hartman’a göre bu varlık katmanlarında ayrılık (disjunktion) ve birleşme (konjunktion) iç içedir ve bu durum da Hartmann Dünyanın kuruluşunda ki varlıksal şema olarak (das Ontisch schema im Aufbau der Welt) adlandırıyor.⁴³

Dasein ve Sosein çelişkisi mutlak değildir aksine ontolojik ve relatiftir. Bu durum şöyle örneklendirilir kırmızı daire Sosein ise kırmızı Dasein’dir. Birbirlerinin içine geçmiş durumdadırlar. Bütün Dasein’ in bir bölümü Sosein’in bir bölümüne dönüşmüştür. Örneğin ağaç Sosein ise dal Dasein dir yada ağaç Dasein ise orman Sosein dir. Göz ucuyla yapay olarak yapılan incelemelerde tek tek var olanlar birbirinden ayrı düşerler. Ama buna karşın genel olarak sağlam yapılmış incelemelerde kaliteli bir relatiflik (izafilik) ortaya çıkar. Bu izafilik(relatiflik) bütün dünyada kendi sonunu (kapanışını) bulur. Bu durumda artık izafiliğin (relatifite) bir bölümü olan maddi varlık (Sosein) Dünyanın manevi (insanı) varlığı (Dasein) değildir.⁴⁴

Varlık türü olan ideal ve real varlık, varlık süreci kadar kolay belirlenemez. Öncelikle şu söylenmeli ki; real olan zamansal, bireysel, tek anlamlı iken buna karşın ideal olan; zamansız, sonsuz, genel ve bütün el değmemiş saf olanların değişimidir. İdeal varlık mantıktan ve öznellikten ve hatta varlıksal önemden uzaklaşmıştır. Hartmann ideal varlığın oluşumunu Husserl’deki gibi sezgi ile açıklıyor. Çünkü ona göre biz genel olarak geneli ve var olan bir şey olarak geneli düşünürüz. Bu kanıttan sonra Hartmann bir başka delili ideal varlık için ileri sürüyor. Hartmann’a göre ideal yasallık real dünyanın içine nüfuz edip ona hakim olmuştur. Matematiğin cansız tabiata hakim olması gibi.⁴⁵ Bundan dolayı ideal olan salt bir düşünsel yaratma olarak düşünülemez. İdeal ve real varlığın farklılıklarının daha açık belirlenimi nitelik analizinde (modalanalise) ortaya çıkıyor. N. Hartmann’ın bu düşüncesine göre her iki varlık katmanı, olanaklılık (möglichkeiten), gerçeklik (wirklichkeit) ve gereklilik (notwen-digkeit) ilişkilerinde ayrı ayrı farklılaşacaklardır.

⁴³ Hartmann, 1955, a.g.e., s.93.

⁴⁴ Hartmann, 1955, a.g.e., s.94

⁴⁵ Hartmann, 1955, a.g.e., s.95.

Üçüncü olarak, Hartmann varlık niteliklerini ve onların arasında hüküm süren kuralları, bütün metafiziksel sorunların ağırlığı altında betimlemeyi deniyor. Bizim var oluş biçimi diyebileceğimiz varlık moduslarını ele alır. Hartmann'a göre varolanın varoluşu ve ne olduğunu (özünü) saptayabildiğimiz gibi, ne biçimde varolduğunu da (kipini de) saptayabiliriz. Real varlık ile ideal varlığı alanların ayrılmasından hareketle iki varlık kipi ortaya çıkmaktadır. real kipler ve ideal kipler. Hartmann varlık biliminin çekirdeğini varlık nitelikleri problemi alanında görür; bütün yasalar ve belirlenimler bu çekirdekten çıkarılmaktadır. Real alanda varlığın olanağı vardır, ama var olmayanın olanağı olmaz. Bu şu demektir; her var olan zorunludur, zorunlu olarak vardır. Bu böyle olunca gerçek olan her şey aynı zamanda olanaklıdır, yoksa hiçbir zaman gerçek olamazdı. Ama burada var olmayanın olanağı yoktur.⁴⁶

Real varlık alanında bütün koşulların yerine getirildiği şey ancak olanaklıdır. “çürük ağaç yıkılabilir” demek; son bir koşul olarak fırtına çıkarsa, yıkılabilir demektir ve o zaman zorunlu olarak yıkılacaktır. Ama koşullardan biri yerine gelmemişse yıkılması olanaklı olmaz. Bu noktada ortaya çıkan en önemli kavram özgerekliliği (wesen-notwendig) kavramıdır. Özgereklilik varoluşun kendi ideal yapısının belirtir. Burada rasyonel bir kategoriden bahsediliyor. Yalnızca birbirlerine bağlı olan kategorilerde öğeler hüküm sürmez. Öncelikle prensipler ve aksiyomlar tesadüfi olarak çok kez ideal kalırlar. Buna karşın real gereklilik (realnotwendigkeit), zamansal sürecin bağımlılık tarzıdır. Zamansal sürecin bağımlılık modusu (tarzı) (Abhängigkeitsmodus), nedensellik bağımlılığından daha mükemmel ve daha kapsamlıdır. Çünkü; real determinasyon nedensel olmayandır(Nichtkausale). Nispi yapı burada bulunuyor. Çünkü; real şeyler bir şeyin esasına dayandıkları için gereklidir.⁴⁷ Öncelikle belirtilmelidir ki real alanın temelleri tesadüftür. Demek ki; iki form içerisinde olanaklar ortaya çıkıyor: salt mümkün varlık olarak, bu aynı zamanda olmayan varlık gibi varlığın olanaklılığıdır. Bu yüzden onlar bağılı olmayan (ayrık) olanaklar olarak betimlenebilir. Ilgisiz olanaklılık (indifferente Möglichkeit): gerçekliğe dönüşemez, aksine onlar gerçeklik içerisinde var sayılırlar. Öz ya da ideal olanaklılık çelişiksizlik(zıt olmayan) üzerine kurulur. Demek ki bunların alakasız yada ayrık olup olmadıkları söz konusu olmaz.

⁴⁶ Hartmann, 1955, a.g.e., s.96.

⁴⁷ Hartmann, 1955, a.g.e., s.98.

Realmöglichkeit (gerçek olanaklılık), çelişiksizliğin yanında bütün koşulları sonuna kadar yerine getirir. Bu durum şöyle örneklendirilebilir: mükemmel bir geometrik daire kendisinde çelişiksiz ve ideal olanaklıdır; fakat, realite, ideal olanaklılığı (ya da bu durumu) henüz mümkün kılmaz. Özgerçekliği (Wesenwirklichkeit); ideal katmanın içinde bulunduğu düşünülür. Realgerçeklik (realwirklichkeit) bize en dolaysız şekilde verilmiş varlık tarzıdır ve kavranabilir. Burada olayların en katısı olan kadere baştan geçen olaylara işaret ediliyor.⁴⁸

Gerçeklik (Wirklichkeit) ve gerçektışıklık (Unwirklichkeit) mutlaktır.daha doğrusu bütün belirlenimleri çözülmüş niteliklerdir. Diğer nitelikler de zıtlık içinde ortaya çıkarlar. Yani bütün bunlar nispi karakteri ortaya çıkarırlar. En üsteki nitelik yasası burada mutlak olanın nispi niteliğin rölativitesini ortaya çıkarır. Örneğin; A'nın olanaklı olduğu söylenirse A'nın varlık olabileceği söylenebilir. A'nın gerçekliği söylenirse A kesinlikle varlık olmak zorundadır. Buradaki varlıktan kasıt gerçek bir varlık düşünülmüş olmasıdır. Bununla birlikte bir şeyin mümkün olması, mümkün olmaması, gerekliliği her zaman başka bir şeyin temeli üzerine, başka bir şeyin gerçekliği üzerine olmak zorunda olmasıdır.⁴⁹ Kısaca: real olarak olanaklı şey aynı zamanda real olarak zorunludur. Yada olanaklı olan her şey aynı zamanda gerçektir ve zorunludur, zorunlu olmayan her şeyde gerçek değildir ve olanaklı değildir. Bundan da şu yasalar ortaya çıkar: birinci yasa “real olarak gerçek olan şey aynı zamanda zorunludur”. Bu, var olduğunu, ne olduğunu, nasıl olduğunu saptadığımız her şey için temelde bulunan genel yasadır.

İkinci yasa: “Real olarak olanaklı olan aynı zamanda gerçektir”. Salt bir olanak bu dünyada yoktur. Rastlantı burada (real moduslar alanında) olanaklı değildir, her şey tek bir anlamda belirlenmiştir.

Üçüncü yasa: “real gerçek olanın gerçek olması olanaklı olmasında ve aynı zamanda zorunlu olmasında bulunur”.Gerçek olanın alanında gerçekten var olan şey, zorunlu olarak vardır, ama bu gerçek olmanın içinde hep bir olanaklı olma da söz konusudur. İşte nispi yapının ortaya çıktığı yer burasıdır. İdeal moduslar ise; büsbütün başka biçimdedir. Bundan dolayı “real zorunlu”, “real olanak”, “real gerçek” kavramları “özce zorunlu”, “özce olanaklı”, “özce gerçek” kavramlarıyla karıştırılmamalıdır. Mantiğin yasaları fiziğin yasalarından farklıdır. Gerçeklik ve gerçek olmayış arka plana, olanak ve

⁴⁸ Hartmann, 1955, a.g.c., s.98.

⁴⁹ Hartmann, 1955, a.g.c., s.95.

zorunluluk ön plana geçerler. Burada İdeal alanda; henüz salt olanağa da, rastlantıya da, belirsiz olana da yer vardır.

Nihayetinde sonuncu yani dördüncü adımda da Hartmann ontolojisinin merkezini oluşturan “varlık katmanları” düşüncesini ileri sürer buna göre; Realite, gerçek dünya birlikli bir oluş değil, ayrışık (heterogen), bir cinsten olmayan katmanlardan kurulmuş olan bir dokunma bir yapıdır. Dört katman ayırır Hartmann.⁵⁰

- a) Fiziğin ilgilendiği anorganik dünyanın temel katmanını oluşturan cansız nesneleri.
- b) Biyolojinin ilgilendiği yaşam olaylarını gösteren canlı varlıklar
- c) Ruh bilimin ilgilendiği bilinç olaylarını gösteren ruhlu varlıklar
- d) tin felsefesi, kültür felsefesinin ilgilendiği bilinçli olayları yada bilin olaylarını gösteren tinsel varlıklardır.

Bu dört katman bir biri içine geçmiş değildir, tam tersine kesin bir hatla birbirlerinden ayrılırlar. Ama bu, bu katmanların birbirinden ayrı olarak varolmaları gerektiğini dile getirmez, bir varlık bir çok katmanları kendi içinde birleştirebilir. Bundan dolayı bir katmanlı (taşlar, maddi nesneler) varlık, iki katmanlı (bitkiler), üç katmanlı (hayvanlar), dört katmanlı (insanlar) varlıklar vardır. Bu katmanlar birbiri üzerine bir evin katları gibi sıralanmışlardır. Zemin katın üst katlara gereksinmesi yoktur, onlar olmadan da olabilir; ama tersi olamaz. Zemin kat olmadan üst katlar olamaz. Demek ki aşağı katlar tek başlarına da var olabilirler, ama yukarı katlar aşağı katlar olmadan var olamazlar. Her realite katmanının kendine göre bir yasası vardır. Her biri kendine göre bir yenilik geliştirmiştir ve bunu bir önceki basamakla belirlemeye olanak yoktur. Her katman dayandığı üzerine inşa edildiği katmana göre yeni bir şey, bir yenilik getirmiştir. Bir yüksek katman bir önceki katmana bağlıdır, ama onun tarafından belirlenmiş değildir. Bir yukarı katmanın getirdiği yenilik ile bir alt katman üzerinde bir etkisi vardır. Yüksek katman kendisine temel olan aşağı katmana göre özgürdür.⁵¹

⁵⁰ Hartmann, 1955, a.g.e., s.101.

⁵¹ Hartmann, 1955, a.g.e., s.102.

Hartmann'ın varlık katmanları kuramı kategoriler kuramı ile de bağlantı içindedir. Biz gerçekliği gerçek üzerindeki kategorilerimizle tanırız. İlk temel kategoriler vardır: madde ve biçim, birlik ve çokluk, iç ve dış, uyum ve çatışma v.b. Birde her bir varlık katmanı için geçerli olan özel kategoriler vardır. Ele alınan kategori kendi varlık katmanı ile sınırlanmazsa yanılma kaçınılmaz olur. Kategorilerin her birinin kendi varlık katmanlarında gerçekliği ve kendine göre bir yasası vardır. Sonra aynı varlık katmanında bütün kategoriler birbiri içine örülmüştür. Aşağı katmanın kategorileri yukarı katmanda yeniden belirirler. Örneğin fiziğin yasaları canlı varlık için de geçerlidir; ama aynı biçimde değil, değişik biçimde geçerlidir. Yukarı katman, aşağı katmanın öğelerinin bir araya gelmesi değildir: onu aşırp "yeni olan bir şey"i getirir. Örneğin yaşam, fizik ve kimya karşısında yeni bir şeydir.

Burada en önemli olan şey, yukarı katmanların aşağı katmanlar olamadan olmayacağı biçimindeki açıklamadır. Oysa tersi söz konusu değildir; aşağı katmanın yukarı katmana gereksinmesi yoktur. Buradan hareketle: tin (Geist) en yüksek katman olduğunu söylenebilir. Ama tin en güçsüz katmanlara gereksinim vardır: Oysa onların ona gereksinmesi yoktur, onsuz da olabilirler. Böylece Hartmann'da Scheler ile birlikte, tinin güçsüzlüğünü kabul etmiş oluyor.

Ancak yukarı katman getirdiği yenilik ile aşağı katman üzerinde etkili olabilirken, aşağı varlık katmanları yukarı varlık katmanları tarafından kendilerine biçim verilip verilmemesine kayıtsızdırlar. Ama yukarı katman bu kayıtsızlığa karşın getirdiği yenilik ile onun üzerinde bir güç kurabilir. Bundan dolayı yukarı katman aşağı katmana göre özgürdür. Aşağı katman olmadan var olamıyor, ama buna karşılık onun üzerinde güç kurabiliyor. Hartmann'a göre, istenç özgürlüğü sorunu da fiziksel kategorilerle çözülemez, çünkü; fizik alanında özgürlük yoktur.

Sonuç olarak bütün bunlardan sonra söylenilebilir ki; ontolojinin temel yasası, varlık katmanlarıdır. Gerçek dünyanın kuruluşunda ortaya attığı katmanlar kuramı, sözde, gerçek varlığın biçimce zenginliğini, yapısını ve içinde barındırdığı yasallıkları açığa koymaktadır.

Gerçek varlığın tikel (inorganik, organik, ruhsal ve zihinsel) katmanları, genel ve özel kategoriler içinde gösterilir; bu kategorilerse, Hartmann'a göre, temel belirlenimler, zaman dışı varlık yapıları olup, belirli bir bağımlılık ilintisi gösterirler. Hartmann'ın

öğretisi tam da bu noktada Tanrı'ya yer vermemesi açısından Yeni-Thomas'çılıktan ve Whitahead'in erekbilimsel (teleolojik) yeni –gerçekçiliğinden ayrılır. Kategorik temel yasa, yani varlıklara ilişkin temel yasalılık, daha yüksek varlık katmanlarının daha alttaki varlık katmanlarına bağlı olduğunu, onların üstüne bindiğini yada onların üstünde kurulduğunu gösterir. Onun için, katmanlara özgü kategorilerin öbür varlık katmanlarına aktarılabilceği kategorik bir “sınır çekiminden” söz edilmez. Daha yüksek olan her katman, daha alt bir katmana götürülemeyecek bir düzeydedir. Ama burada Hartmann, dünya görüşü bakımından belirleyici olan sorunu ortadan kaldıran şöyle bir sorunla karşılaşmaktadır. Daha yüksek “katmanların” oluşumsal kökenin ne olduğu sorunu, ama bu sorun kendi gereği yapısı yanıtlanamamaktadır. Çünkü yanıtlanmaya çalışılırsa kategorik temel yasa çiğnenmiş olmakta, “varlık katmanlarının” mutlak özerkliğine dokunulmamaktadır.

Diğer taraftan Hartmann'a göre bilme, içkin (immanent) değil, aşkın (transzendent) bir edimdir. Bununla bağlantılı olarak, nesne bilinçte yer alan, bilincin ürünü olan bir şey değildir. Hartmann ontolojisi “bilgi nesnesinin bilince aşkın olduğunu ön koşul olarak benimser.”⁵² Ona göre bilgi, tasarım, düşünce, fantezi ve benzerlerinde olduğu gibi yalnız bir bilinç fenomeni değildir. Bilgi, bilinç ile onun nesnesi arasındaki ilişkidir; bilincin sınırlarını aşan bir ilişkidir. Bu nedenle de aşkın bir edimdir. Her defasında bilinmesinden bağımsız olarak var olan bir nesneyi- bu nesne ister iç, ister dış nesne olsun- kavrayan bir edimdir. Gerçi bilme edimiyle özcede, bilinçte yeni bir şey oluşmakta, yeni bir oluşum ortaya çıkmaktadır; ama oluşan ya da değişen nesne değil, tasarım ya da bilgi oluşumdur. Bu yeni oluşum nesnenin kendisi değil, onun bir tasarımıdır. Bilme ediminin nesneyi her kavrayışıyla bilgi oluşumunda içeriksel bir büyüme olmaktadır. Bu nesne – tasarım ayrımıyla “nesne” kavramı kökten değişmektedir. Artık nesne yalnız bilinenle sınırlı değildir; bilinmeyene de uzanmaktadır. Bu ise nesnenin bilinmesine, hatta kendisinin bilinebilirliğinin sınırlarına da kayıtsız olması demektir. Burada nesnenin varlıksal özelliği açıkça ortaya çıkmaktadır. İşye bu varlıksal özellikleri nedeniyle nesne, yalnız nesne olmasından öte bir şeydir. Nesneye ilişkin tartışmalara bakıldığında dört farklı nesne kavramının söz konusu olduğu görülmektedir; nesneleştirilen (objektum),

⁵² Klaus Kanthack, Nicolai Hartmann und das Ende der Ontologie, Walter de Gruyter, 1962, Berlin, s.92.

nesnelleştirilebilen (objiciendum), bilinmeyen (transobjektive) ve bilinmeyen ya da nesnelleştirilmesi mümkün olmayan (irrational)⁵³.

Bu dört nesne kavramına karşın, “nesne” den anlaşılan, genellikle onun birinci anlamıdır. Bu anlamda nesne, o andaki nesnelleştirmenin sınırlarına göre bir sonluluk taşımaktadır; ama varolan olarak nesne sınırsızdır. Çünkü özne- nesne ilişkisi, özne ile varolan arasındaki ilişkinin yalnız bir parçasıdır. Sonuncusu transobjektiv olanı da kapsayacak biçimde nesnelleştirilebilir olandır. Nesnelleştirme sınırı varolanları iki parçaya ayırmaktadır; sonlu nesneleştirilen kısım ile nesneleştirme sınırlarının ötesinde kalan sınırsız artık. Bu iki sınır arasında bilinmeyen, ama bilinebilir olan yer alır. Bu, bilinmeyenin ikinci kısmıdır. Bu ikinci sınırında ötesinde, bilinmeyen, bilinmesi ya da nesneleştirilmesi olanaklı olmayan, irrasyonel olan yer alır. Hartmann bu tür bir bilinebilirlik sınırının olduğunu, bilinmeyen bir artığın hep kaldığının kanıtı olarak çeşitli bilgi alanlarına ait antinomileri gösterir. Bu antinomilerin çözümlenmezliği, bu sınırların varlığının ve anlaşılma- zlığının kanıtıdır.⁵⁴

Bu dört nesne kavramı dikkate alındığında, her türlü var olanın bir özne tarafından nesneleştirilebileceğini, her varolanın olanaklı bir nesne olduğunu söylemek mümkündür. Ama her türlü varolanın daha baştan nesne olduğunu söylemek doğru değildir. Çünkü varolan bilen bir özneye nesne olmadan da, yani bilinmeden de vardır. Ancak bilinen bilinmesiyle bilgi nesnesi kılınmış olur. Bu, bilgi nesnesinin nesneleştirilmesi ötesinde bir varlığa sahip olması demektir. Nesne olarak varolan kendisinin nesne olmasıyla ortaya çıkmaz, nesne olmasından bağımsız olarak vardır; bir öznenin nesnesi olmasına da kayıtsızdır.⁵⁵

Bilmede nesne, dokunulmaksızın olduğu gibi kalan bilgi ögesidir. Bu ise bilmede bir “tinsel kurma” dan, bir yeniden biçimlendirmeden söz edilip edilmeyeceği sorusunu getirmektedir. Hartmann da bu kurma ya da oluşturma işlemini yadsımaz; ama kurulan (oluşturulan) ya da yeniden biçimlendirilen nesne değildir, nesnenin bir tasarımıdır ve bu tasarımla varlık kazanan şeylerdir- sentetik yargılar, kavramlar, dünya tasarımlarıdır; kısaca bilgi oluşumu düzeyinde yer alan bilgi oluşumuna ait olan her şeydir. Bunların tümü bilince ait oldukları, tüm kurma süreci de bilinçte olup bittiği için burada söz konusu olan,

⁵³ Hartmann, 1965, a.g.e., s.88.

⁵⁴ Hartmann, 1965, a.g.e., s.65.

⁵⁵ Hartmann, 1955, a.g.e., s.130.

nesnenin kendisini dokunulmaksızın olduğu gibi bırakan saf bir “iç kurmadır”dır. Kurulan ise bir bilinç oluşumu olan imge ya da tasarımıdır.⁵⁶

İmge yada tasarımın nesneden farkı, başka bir deyişle nesneden ayrı bir imge yada tasarımdan söz edilmesi, Hartmann’ın nesnenin “ikileşmesine” yol açtığı itirazının yapılmasına neden olur. Hartmann bilginin bu üçüncü ögesinin varlığının, günlük yaşamda karşılaşılan kimi durumlardan hareketle kanıtlamaya çalışır. Söz konusu edilen, yanılgı ve yanlışların görüldüğü, yaşandığı anlardır. Bir yanılgı yada yanlışlık durumunda, özne, nesne olarak olmayan birşeyin kendisine nesne edindiği farkına varır; olmayan “bir şeyin” varolanmış gibi kendisine nesne edinmiştir. Bu “bir şey”, ne nesnenin kendisidir-çünkü nesneden farklıdır- ne de öznedir. Bu, ikisinden de farklı olan bilgi ilişkisine yeni katılmış olan üçüncü bir unsurdur: nesnenin tasarımı imgesi denilen şeydir. Tasarımın varlığı, bilinmesini yada bilinmiş olmasını gerektirmez; bilincinde olursa da olunmasa da tasarım hep vardır. Bilgi ilişkisinin zorunlu bir unsurudur. İmge özne alanına ait olan özne tarafından değişikliğe uğratılabilen ama nesne ile nesnellik biçimi paylaşan şeydir.⁵⁷

Bilinci aşkın olan ne türden olursa olsun hp bilinçten bağımsız bir varlığa sahip olan nesneye karşılık imge, bir bilinçte yer alır., ve kendisini taşıyan bir bilinç alanı olmaksızın var olamaz. Bu nedenle özne karşısında bağımsız bir var olmaya sahip olan, bilinmesine karşı kayıtsız olan nesnenin tamamıyla bir bilinç oluşumu olan imgeyle karıştırılmaması gerekmektedir. İkisi arasındaki farkı görmemizi sağlayanda onların ontolojik çözümlemeleridir. Bilgi ilişkisini ontolojik olarak çözümlemeden bu farklılığı görmekte zaten mümkün değildir.⁵⁸

Bilgiyi tüm boyutları ile kavramaya amaçlayan tüm bu çözümlemelerin sonunda, bilgi ilişkisinin temelde bir varlık ilişkisi olduğu; bilmenin öznenin dışına taşan bir edim olduğu; nesnenin nesne olması ötesinde kendi başına bir varlığa sahip olduğu ortaya konulur. Bilginin ontolojik temelleri tüm boyutlarıyla sergilenir. Bu temellerin bilgi bir çok bilgi sorununu aydınlatacak niteliktedir. Çünkü bilginin niteliğini sonuçta da onun doğruluğunu-kesinliğini belirleyen onun ontolojik temelleridir. Bu nedenle bilgide doğruluk kesinlik sorununu tartışabilmek içinde bu ontolojik çözümlemelere gereksinim vardır. Ontolojik bakışla var olanları ele alan Hartmann, başlıca iki var olma tarzından real ve ideal var olmadan; buna uygun olarak da iki tür bilgiden; real ve ideal varlığın

⁵⁶ Hartmann, 1955, a.g.e., s.132.

⁵⁷ Hartmann, 1965, a.g.e., s.46.

⁵⁸ Hartmann, 1965, a.g.e.,s.53.

bilgisinden söz etmektedir. Kendi içinde de farklılıklar gösteren real varlık, kendi başına var olan şeylerin kişilerin, olayların, eylemlerin varlığıdır.

Real varlık yalnız maddesel varolmayla sınırlı değildir, ruhsal ve tinsel var olmayı da kapsamaktadır. Hartmann real varlığın temel özellikleri olarak oluş ve yok oluş kategorileri ile zamansallığı; bireyselliği, tekliği, bir kereliği; real belirlenimin tam olmasını saymaktadır. Bunların dışında real var olmaya yüklenecek her şeyin onun tümüne değil ancak bir bölümüne genellikle de onun alt tabakalarına ait olacağını söyler. Görüldüğü gibi real var olma maddesel yani anorganik varlıktan tinsel varlığa kadar uzanmakta. Tabakalı bir yapı göstermektedir.⁵⁹

Hartmann yaptığı kategoriler çözümlemesi ile bu tabakaların özelliklerine, aralarındaki bağlantıları, tabakalar arasındaki ortak ve farklı kategorileri ortaya koyar. Buna göre real varlık dört tabakadan oluşmaktadır: fiziksel-maddesel yada anorganik varlık, organik varlık, ruhsal varlık ve tinsel-tarihsel varlık. Her tabakanın hem kendine özgü kimi ilke ve kategorileri hem de diğer tabakalarda ortak ilke ve kategorileri vardır. Üst tabakalar alttakiler tarafından taşınmakta; ama ancak kısmen onlar tarafından belirlenmektedirler. Üst varlık tabakaları esas olarak alttakilerden bağımsızdırlar.⁶⁰

Bilginin varlık tabaklarından hangisinde yer aldığı konusunda şüpheye yer yoktur. Gelişmemiş bir varlık olarak düşünülen bilinçte bilgi, oluşumuna ilişkin kimi öğeler yer alsa da , bilginin tam olarak şekillenmesi, oluşması, en yüksek tabakada tinsel varlıkta olmaktadır. Bilginin ontolojik yeri burasıdır. Bilginin geri kalan dünyayla kurduğu bağlantıda ancak buradan hareketle anlaşılabilir.⁶¹

Bilgi, kendisi tinsel bir oluşum olmasına karşılık bilme edimi her türlü var olana uzanabilir. Her türlü varolanı nesne edinebilir. Hatta bilme edimi tinsel bir yapıp etme olarak, kendisine de yönelip kendisini de nesne edebilir. Bilgi kuramının yaptığı da budur. Kısaca her var olan-bu ister ideal ister real olsun- bilme edimi için olanaklı bir nesnedir. Ama her varolanın bilgisi aynı özellikleri göstermez. Bilgilerin, nesnelerin varlık alanına, nesnenin varlıksal özelliklerine göre farklılık gösterdikleri görülür. Bilgiye “ontolojini ışığında” bakmanın yararı da tam bu noktada kendini gösterir. Varlık tabakalarının aynı derecelerde bilinir olmadıkları ortaya çıkar. Real ve ideal varlıklar aynı biçimde bilinir olmadıkları gibi, real varlık da farklı tabakalarda farklı verilmişlik ve bilinebilirlik

⁵⁹ Nicolai Hartmann, *Möglichkeit und Wirklichkeit*, Walter de Gruyter, 1966, Berlin. S.355

⁶⁰ Nicolai, Hartmann, “Neue und alte Ontologie” *Kleinere Schriften III*, Walter de Gruyter, 1958, Berlin, s.334.

derecelerine sahiptir. Bu farklılıklar tam olarak tabakalılığı da izlememektedir. Örneğin, tıne en uzak varlık alanı olan fiziksel-maddesel varlığın bilinmeye en kapalı en az bilinen varlık alanı; buna karşılık tinsel varlık alanının, tin için bilinmesi en kolay varlık alanı olduğu söylenemez. Bunun tersi bir ilişkide söz konusu değildir.⁶²

Hartmann, varlık alanlarının verilmişliklerinin iki yönelime intentio recta ve intentio obliquiye açık olmalarına göre değiştiğini saptar. O'na göre verilmişlik iki uçta, en alt ve en üst varlık tabakalarında en fazladır. Ortada kalan iki real varlık tabakasından organik varlık her iki yönelime de açıktır. Ama yalnız dolaylı olarak. Buna karşılık ruhsal varlık yalnızca kısmi olarak intentio obliquiye verilmiştir.⁶³

Bu nedenle ruhsal varlık verilmişliğin en küçük düzeyde gerçekleştiği bilgisi en güç elde edilen varlık alanıdır. Bilginin olanağının koşulunu da oluşturan bilgi ile varlık kategorilerinin ilişkisinde de benzer bir durumla karşılaşmaktadır. Real varlık alanında bilgi ve varlık kategorilerinin birbirlerine en çok yaklaştıkları yer en alt varlık tabakası olan anorganik varlıktır. Organik ve ruhsal varlıkta bu kategoriler birbirinden oldukça uzaklaşmakta, tinsel varlıkta ise tekrar birbirine yaklaşmaktadırlar. Kısaca, real varlığın en alt ve en üst tabakalarında bilgi ve varlık kategorileri birbirine yaklaşırken-ki buda bilmenin gerçekleşmesi demektir-, ortadaki varlık tabaklarında bilgi ve varlık kategorileri birbirinden uzaklaşmakta, yani bilme daha az gerçekleşmektedir. Bilgi kategorilerinin varlık kategorilerine en çok yaklaştıkları yer ise gerçeklik sınırının altındaki matematiksel varlık alanıdır.

Matematiğin kesin bilgiye en fazla ulaşılan alan olmasının nedeni de işte bu yaklaşımdır. Tüm bu ontolojik çözümlemelerden çıkan sonuç bilginin bilgi nesnesinin varlıksal yerine ve özelliğine göre kimi farklılıklar gösterdiği; bilgi nesnesinin varlıksal özelliğinin bilinme derecesini ve bilginin kesinliğinin doğrudan belirlediğidir. Bu ontolojik çözümlemelerin göz ardı eden nesnenin varlıksal özelliğini dikkate almayan bilgi görüşlerinin düştükleri yanılgının nedenleri de böylece açıklığa kavuşmaktadır. Bilgi nesnelerinin verilmişlik yada bilinebilirlik farklılıklarını dikkate almadan, doğruluğu kesinlikle karıştıranlar ve her türlü bilgiden aynı derecede kesinlik bekleyenler, matematikteki kesinliği diğer varlık alanlarından elde edilen bilgilerde bulamayınca da onları bilgi saymayanlar, işte bu yanılgıya düşmektedirler. Varlık tabakalarının verilmişlik

⁶¹ Hartmann, 1955, a.g.e., s.138.

⁶² Hartmann, 1955, a.g.e., s.140.

⁶³ Hartmann, 1955, a.g.e., s.144.

derecelerine dayalı bir çözümleme, ruhsal ya da tinsel varlık alanlarında matematikteki kesinliğin söz konusu olmadığını bize göstermektedir. Çünkü ve varlık ve bilgi kategorilerinin gerçekten kapsamlı bir biçimde özdeşliğinden söz edebileceğimiz tek bir nesne alanı söz konusudur. Buda matematiğin nesne alanıdır.⁶⁴

Bilgi ve varlık kategorileri arasında bir yaklaşmanın olmadığı ya da pek az olduğu yerlerde de aynı kesinliği aramanın ne kadar yanlış olacağı apaçıktır. Real ve ideal varlığın bilgisi apiori ve apesteriori bilgiler. Hartmann, real varlığın tabakaları yanında, genel olarak real ve ideal varlığın bilgisini bu varlık alanları da apiori ve apestriori bilgilerin durumunu da ele alır. O'na göre real varlığın hem apestriori hem de apiori bilgisi olanaklı iken, ideal varlığın yalnızca apiori bilgisi olanaklı olmaktadır. Tekliğe sahip olan, belirli bir zamanda (ve çoğunluklarda uzamda) olan real varlığın apestriori, bu özellikleri taşımayan ideal varlığında yalnız apiori bilgisinin olmasından doğal bir şey yoktur. Daha çok araştırılması gereken real varlığın nasıl apiori yani genel geçer ve zorunlu bilgisinin olabildiğidir.

Hartmann bunu bir yandan her bilmede kimi apiori unsurların Kant'ın her türlü algılamada gördüğü ve her algılamanın ön koşulunu oluşturan saf görünüm formları olan zaman ve uzam gibi bulunduğunu göstererek, bir yandan da bilgi ve varlık kategorilerinin ilişkisinden kategorilerin temel ilişkisi denilen ilişkiden hareketle açıklamaya çalışır. Varlık ve bilgi kategorilerinin kısmi özdeşliği, apiori nesne bilgisinin koşulunu oluşturmaktadır.⁶⁵

Hartmann, mantık, matematik ve değerler ile özlerin, öze ilişkin yasaların ve estetik nesnelerin oluşturduğu varlık alanını ideal varlık alanı olarak adlandırır. Mantık matematik ve değerler kendi başlarına başka birşeye dayanmadan var oldukları için Hartmann onlara serbest ideal var olanlar ötekilere ise bunlar ancak başka bir nesneye bağlı olarak var oldukları için bağımlı ideal var olanlar der.⁶⁶

Ama bu her iki türüyle de ideal varlık genellik özelliği göstermekte, gerçekleştirilmelerinden bağımsız olarak var olabilmektedirler. Matematikte açıkça görüldüğü gibi, ideal nesnelerin bilgileri tamamen apiori niteliktedir. Bu varlık alanında apestriori bilgiden söz edilemez. Çünkü burada ne teklik, ne de zamansallık söz konusudur; çünkü ideal varlığın bilgisinde deney yoktur. İdeal varlık alanında yalnız genel olan vardır.

⁶⁴ Hartmann, 1955, a.g.e., s.147.

⁶⁵ Hartmann, 1965, a.g.e., s.377-378.

⁶⁶ Hartmann, 1965, a.g.e., s.481.

Bu ise bu varlık alanına ilişkin bir a posteriori bilginin olanaksız olması demektir. Bu nedenle ideal varlığa ilişkin bilgi a priori bilgidir. Nesnenin varlık tarzına bağlı olarak real ve ideal varlığa ilişkin bilgiler arasındaki farklılık, bu bilgilerin doğruluğuna ve bu bilgilere ilişkin doğruluk ölçütüne de aynen yansımaktadır. Doğruluktan anlaşılan bilinçteki nesnenin tasarımının nesneye uygun düşmesidir.⁶⁷

Bilinçteki tasarım nesneye uygun ise bilgi doğru, değilse bilgi yanlıştır. Doğruluk, öznde yeni oluşan tasarıma ilişkin bir şey olmasına karşılık yalnız bu tasarımın bir özelliği değildir; bilinçteki tasarımın kendisinden bağımsız var olan olan nesne ile kurduğu bağlantıya ilişkin bir özelliktir. Bu nedenle de aşkın bir bağlantının sonucu olarak bilgi gibi doğrulukta aşkındır. Bu aşkınlık ise bilgi ilişkisinin doğasından kaynaklanmaktadır. Bilgi ilişkisinin ontolojik çözümlemesi hem bilinçteki tasarım ile bilinç dışındaki nesnenin farklılığını hem de bu ilişkinin aşkınlığını açıkça ortaya koymaktadır. Doğrulukta var olanla bir bağlantı söz konusu olduğundan doğruluğun ontolojik bir yanı da vardır. Ama yine de doğruluk ontolojik değil saf gneseolijiktir. Doğru ya da yanlış olan, şeyin kendisi değil onun bilgisidir. Bu nedenle doğruluk sorunu ne mantıksal ve psikolojik bir sorun ne de ontolojik bir sorundur. Gerçi bilginin ontolojik olarak belirlenmesi nedeniyle, doğrulukta dolaylı olarak belirlenmektedir; ama doğru ve yanlış farkı yalnız bilgidir. Yalnız bilgiler doğru ya da yanlıştır⁶⁸. Bu nedenle doğruluk, doğruluk bilincinden bağımsız olarak varlığını sürdürür. Şüphe yada kesinlik bir bilginin doğruluğunu etkilemez. Var olan bir olgunun ifadesi olan bir tümcenin doğruluğu onun doğruluğunu başka hiç kimse düşünmemiş yada dile getirmemiş olsa da doğru olarak kalır. Onun geçerliliği zaman üstü, sonsuz ve saltıktır.⁶⁹ Doğruluk yalnızca tüm özneler için değil aynı zamanda tüm zamanlar içinde geçerli olan bir genelliğe sahiptir. Hem de bu yalnız içerikleri zaman dışı şeyler olan matematik ve mantığın nesnel ve genel geçer olan tümceleri için değil, aynı zamanda bir kez olan, “şimdi ve burada olan” içerikli olgu doğruları için de geçerlidir. İçeriz zamansal olsa da içeriğin doğruluğu zaman dışıdır. Hartmann, bu söylediklerini bir örnekle açıklamaya çalışır: Sokratesin İ.Ö.395 yılında zehir içerek öldüğü bir nesne durumudur. Yalnız bire kez olmuştur; ama onun öyle olduğu tarihsel doğrusu, bütün zamanlar için doğruluğunu sürdürür. Bu, olayın günü birinde tamamen unutulup unutulmamasından da bağımsızdır. Diyelim ki biz tarihsel olarak yanlış bilgilendirildik. Bu durumda bu tümce

⁶⁷ Hartmann, 1965, a.g.e., s.83.

⁶⁸ Hartmann, 1965, a.g.e., s.421.

⁶⁹ Hartmann, 1965, a.g.e., s.422.

yalnız şimdi değil doğru sayıldığı zamanlar da da doğru değildir. Öyleyse doğruluğun ebediliği her türlü ideal bilgide olduğu gibi içeriğin zamansal ya da zaman dışı olmasından bağımsızdır.⁷⁰

Doğruluğa ilişkin tüm bu saptamalar, doğruluk fenomeninin bir başka ögesi olan “doğruluk bilinci” için geçerli değildir. Hartmann’a göre doğruluk saltıktır. Ama doğruluk bilinci saltık değildir. Çünkü bir bilginin doğruluğu yada yanlışlığı, öznesinin ona ilişkin bir bilincinin olup olmamasından; bilenin kendi bilgisinin doğruluğunu doğru olmayandan ayırıp ayıramamasından bağımsızdır. Buna karşılık nesnenin tasarımı ile nesnenin uyuşması olarak anlaşılan doğruluğun özne tarafından bilinmesi ile, doğru olanı olmayandan ayırabilmesi ile ilgili olan doğruluk ölçütü saltık değildir. Çünkü bir doğruluk ölçütü doğruluk bilincine bağlıdır. Ama doğruluk, doğruluk bilincinden bağımsızdır. Belli bir zamanda doğru sayılmış olmasından ve kabul edilip edilmemesinden bağımsız olarak varlığını sürdürür.⁷¹

Bilginin doğruluğu yada yanlışlığı bilgi öznesinin doğruluğa ilişkin bir bilincinin olup olmamasından hatta bilen kişinin kendi bilgisinin doğruluğunu yanlışlığından ayıramamasından da bağımsızdır. Nesnenin bilinçteki tasarımının aşkın nesneye uygun düşüp düşmediğini saptamaya yönelik bir doğruluk ölçütünün olanaklı olup olmadığı sorusuna Hartmann olumlu yanıt verir. Böyle bir ölçüt olanaklıdır. Ama bu saltık değil, göreceli ve negatif bir doğruluk ölçütüdür. Böyle bir doğruluk ölçütü içinse kendilerine negatif doğruluk ölçütünün hizmetine sunan iki yeterince ayrışık bilgi kaynağının var olması gerekmektedir. Ancak bu iki kaynağın yeterince ayrışık ve birbirinden farklı olması durumunda bunlardan biri diğeri için doğrulayıcı olabilmektedir.⁷²

İkisi de bir ve aynı real nesnenin kavranılışı olan, iki bilgi kaynağının birbirine uygunluğunda Hartmann’ın göreceli doğruluk ölçütü varlık temelini bulmaktadır(36). Bu noktada iki bilgi kaynağına ilişkin farklılık kendisini göstermektedir. Rela ve ideal varlığın bilgisine ilişkin doğruluk ölçütleri söz konusu iki bilgi kaynağının farklılıkları nedeniyle aynı değildirler. Real varlığın bilgisinde bu iki kaynak apriori ve aposteriori bilgilerdir. Genel yasa biçimi taşıyan genellik ve zorunluluk özelliği gösteren apriori bilgiye karşılık aposteriori bilgi tamamıyla tek bir olaya yada nesne durumuna bağlı kalmakta, olgusalılık ve rastlantısallık özelliği göstermektedir. Bu özellikleri ile iki bilgi kaynağı kendi başlarına

⁷⁰ Hartmann, 1965, a.g.e., s.424.

⁷¹ Hartmann, 1955, a.g.e., s.134.

⁷² Jung Junker, Nicolai Hartmann als Erkenntnistheoretiker, Walter der Gruyter, 1953, Berlin, s.138.

var olmakta yeterince ayrışık ve kendi başına olan bu iki kaynaktan birisi diğeri için doğrulayıcı olabilmektedir.⁷³

Buna karşılık ideal varlığın bilgisinde real varlığın bilgisinde görülen bu iki bilgi kaynağını, bu iki bilgi türünü bulmak mümkün değildir. İdeal varlık bilgisi apriori bilgidir. İdeal varlık yalnız genelliklerin alanı olduğu için bu genelliğin bilgisi de, yalnız genel bilgi olmaktadır. Tüm genel bilgilerde zorunlu olarak aprioridir. Bu nedenle ideal varlığın bilgisi de a posteriori bir ikinci öge bulunmaz. Bunun sonucu olarak ideal varlık alanında bu iki bilgi türüne dayalı bir doğruluk ölçütü de elde edilemez.

Sonuç olarak, bilginin doğruluğu ve kesinliği sorununda olduğu gibi, doğruluk ölçütü sorununda da nesnenin ait olduğu varlık alanının ontolojik özellikleri önemli rol oynamaktadır. Varlık tarzları arasındaki farklılığı dikkate alamayan her türlü var olanı bunun sonucu da her türlü bilgiyi türdeş gören bilgi görüşlerinin içine düştükleri çıkmazları nedeni burada yatmaktadır. Çünkü ontolojisiz epistemoloji yapma çabalarının karşılaştığı sorunlarının çoğu buradan kaynaklanmaktadır.

⁷³ Hartmann, 1955, a.g.e., s.512.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

NİCOLAI HARTMANN'IN BİLGİ ANLAYIŞI

(EPISTEMOLOJİSİ)

İlk insanın dünyaya gelmesiyle birlikte felsefe düşünme biçiminde ortaya çıktığı söylenilebilir. İnsan kelimesinin gördüğü şeyi inceleyen anlamında kullanılması bu durumu desteklemektedir. O halde insan gördüğü her şeyi inceleyerek ne yapmaya çalışıyor? Aslında bu sorunun cevabının ne olduğu çokta önemli değildir. Burada önemli olan insanın varlığa yönelmesidir. İster ihtiyaçtan, isterse meraktan olsun insanın (öznenin) varlığa yönelmesiyle birlikte bilgi ortaya çıkmaktadır. Zaten ilk çağ filozofları da tabiata yönelerek bu dünyanın ve evrenin nasıl oluştuğu bilgisini, varlığı neyin meydana getirdiği bilgisini elde etmeye çalışıyorlar. Görülüyor ki insan oğlu bilmeyi hakikaten arzulayan bir varlıktır.

Felsefenin gerçekten bilme ihtiyacından ortaya çıkıp çıkmadığı bir tartışma konusu olabilir. Fakat tartışma konusu yapılamayacak olan şey bilme ihtiyacının, dolayısıyla bilgi felsefesinin insan kadar yaşlı ve eski olduğudur. Felsefenin varlıktan sonra en önemli ve en eski disiplinlerinden birisi olan bilgi felsefesi, bilginin ne olduğunu, kaynağını, elde edilen bilgilerin doğruluğunu, evrensel olup olmadığını, insan aklının bütün bilgileri bilip bilemeyeceğini araştıran, elde edilen bilgilerin doğruluk ölçütlerini ve işe yararlılıklarını ortaya koymaya çalışan bir disiplindir. Bu denli önemli olan bir felsefe dalına da felsefe tarihinde ki bütün filozofların önemli katkıları olduğu söylenebilir.

Özellikle, sofistler ve Sokrates arasında ki tartışmayla başlayarak sistematik felsefeyle gelişen yani Platon ve Aristoteles ile daha sonra da J. Locke ve Kant'la doruklara ulaşan bilgi felsefesi bu gelişmesini günümüze kadar sürdürmüştür. Bütün filozofların ele aldığı bilgi nazariyesini N. Hartmann da kendi ölçüleri ve düşünceleri çerçevesinde işlemeye çalışmıştır .N. Hartmann'a göre bilgi; her zaman bir nesnenin kavranmasıdır.⁷⁴

⁷⁴ Akarsu, a.g.e., s.176.

Kendisinden önceki zamanların felsefelerini ve filozofların çok iyi tanıyan Hartmann'ın bilgi kuramını Aritoteles ve Hegel felsefelerinin etkisi altında belirlemeye çalıştığı söylenebilir. O'na göre bilginin ortaya çıkmasında öznenen daha önemli olan şey nesnedir. Çünkü; nesneler biz olmasak ta hep var olan ve var olacak olan varlıklardır. Bizim, nesneleri, bilip bilmememiz karşısında, nesneler kayıtsızdır. Ama bilgi, nesnelerin içerisinde saklıdır. O halde insan (özne) varlığa yönelip, onu tanıyıp, bilgiyi ortaya çıkaracaktır. Buradan hareketle Hartmann için bilgi kuramının anlamını belirlemek mümkündür: bilgi kuramı, nesneleri nasıl meydana getiriyoruz sorusunu değil, kendi başına varolan nesneler nasıl oluyor da bilgi nesneleri haline geliyor? sorusunu ele alan disiplindir.

Görüldüğü üzere tıpkı Aristoteles ve Hegel' de olduğu gibi Hartmann da nesnelerden yola çıkarak bilgi felsefesini oluşturuyor. Hartmann'ın bilgi düşüncesi biraz da genişletilerek anlatılırsa bu durum daha da netleşecektir. Hartmann'ın bilgi felsefesinin asıl temel noktasını oluşturan şey; her türlü bilgide bir özne ile bir nesnenin karşılıklı olarak var olmasıdır. İşte bilgide, öznenin karşısında bir "bilinç ötesi dünya" olduğu burada ortaya çıkar. Yani ne bilgi tek başına öznenin ürünüdür, ne de nesne öznenin bir yaratısıdır. Burada Hartmann'ın söylemek istediği şey nesnenin, ilke olarak, "bilinme derecesinden kesin olarak öznenen bağımsız olmasıdır."⁷⁵ Hartmann'a göre bilme, içkin değil, aşkın bir edimdir. Yani bilgi, bilinç ile onun nesnesi arasındaki ilişkisidir ama bilincin sınırlarını aşan bir ilişkidir. Bu nedenle de bilgi, aşkın bir edimdir. Her defasında bilinmesinden bağımsız olarak varolan nesneyi kavrayan bir edimdir. Daha açık bir ifadeyle, bilgi kendi başına varolan nesnenin özelliklerini öznenin kavramasıdır.

Bu durum şu şekilde gerçekleşmektedir: Özne bir şeyi bilmek için, karşısında duran şey olarak nesneye yönelmek, kendi alanı dışına uzanmak durumundadır. Öznenin bir şeyi nesnelleştirebilmesinin ön koşulu ise kendi alanını terk etmesidir. Ama özne tekrar kendi alanına dönmezse, bu kez de kavradığı şeyin bilincine varamayacaktır. Bu nedenle bir bilme ediminin gerçekleşebilmesi için, öznenin kendi alanını terk ederek bir varolanı nesnelleştirmesi, sonrada tekrar kendisine dönmesi gerekmektedir. Görüldüğü gibi N. Hartmann için bilgi, hem bir tasarımda gerçekleşmekte aynı zamanda da üçlü bir yapı sergilemektedir. Çünkü; bilinç, kendisinin dışına çıkıyor, kendisinin dışındaki varlığı

⁷⁵ Hartmann, 1965, a.g.e., s. 318.

tanıyor ve son olarak da kendi alanına tekrar dönüyor. Kısacası Hartmann'a göre bilginin oluşumunun üç aşaması vardır. Özne-tasarım (bilgi oluşumu) – nesne.

Burada dikkat çeken durum; öznenin, kendi dışında, ve kendisinden bağımsız olarak varolan nesneleri, bilgi nesnesi haline getirmesidir. Daha yalın bir ifade ile özne bilgi nesnesi yapabildiği şeyi yani nesnelleştirebildiği şeyi, tanımaktadır. Bu durumda yalnızca ontolojik temelli bir bilgiyi ortaya çıkarmakla kalmayıp bilgi probleminin aynı zamanda metafiziksel bir nazariye olduğunu da göstermektedir. Şöyle ki; bilme edimiyle özneye, bilinçte yeni bir şey oluşmaktadır; oluşan yada değişen nesne değil, tasarım yada bilgi oluşumdur. Bu yeni oluşum nesnenin kendisi değil, onun bir tasarımıdır. Bilme ediminin nesneyi her kavrayışıyla birlikte bilgi oluşumunda içeriksel bir büyüme olmaktadır.⁷⁶

Aslında burada Hartmann'ın nesne kavramını ele alış tarzı önemlidir. Çünkü, nesne artık yalnız bilinenle sınırlı değildir. Bilinmeyene de uzanmaktadır. Yani nesnenin bilinen yönü ile bilinmeyen bir yönü söz konusudur. Hartmann'a göre nesne yalnız nesne olmaktan öte bir şeydir. Böylelikle de nesne kavramı da kökten değişmektedir. İşte bütün bu anlatılanlar da gösteriyor ki; bilgi metafizik bir sorundur. Bununla birlikte Hartmann için doğruluk; tasarımların nesneye uygun olmasıdır.⁷⁷ Gerçeklik ise; yalnız real olarak varolandır.⁷⁸ Hem de bilinip bilinmemesinden ne derece bilindiğinden veya kavranmaksızın sadece verilmiş olmasından da bağımsız olarak varolan varlık gerçektir. Dikkat edilirse Hartmann'ın varlık yorumu oldukça farklıdır. Çünkü Hartmann'a göre bütün daha önceki felsefeler varlık kavramının yorumlanışında başarısızlığa uğramışlardır. Bu aynı zamanda Heidegger'in de iddiasıdır. Heidegger'e göre Batı felsefesi Aristotelesten bu yana varlığı yorumlamıştır. Bilgiyi herhangi bir şeyin kavranması olarak tasarlamışlardır. Oysa bilgi bir varlık öğretisi sorunudur.⁷⁹

Sonuç olarak özne, tasarımlarıyla bilgi nesnesi haline getirebildiği varlıkları kavrayarak bilme edimine sahip olmaktadır. Ancak, her varlık bilgi nesnesi haline gelemeyişi gibi, bilgi nesnesi haline gelen varlıklarında tamamının bilgisinin ortaya çıktığı düşünülmemelidir, çünkü; Hartmann'a göre bir bilinebilirlik sınırı söz konusudur. Bu sınırın hemen sonrasında irrasyonel olan bölüm yer almaktadır ve burasını artık akıl

⁷⁶ Hartmann, 1998, a.g.e., s.X.

⁷⁷ Hartmann, 1955, a.g.e., s.130.

⁷⁸ Hartmann, 1955, a.g.e., s.125.

⁷⁹ Çalışlar, a.g.e., s.112.

kavrayamamaktadır. Buna rağmen bizi gerçeğe götüren bir takım edimler mevcuttur N. Hartmann'a göre

- 1) Doğrudan yaşanmış edimler: örnek; bir şeyi yaşamak, bir şeye maruz kalmak,
- 2) Etkin olan duygusal edimler yani eyleme götürücü edimler: örneğin, karar vermek, savaşmak, çalışmak, istemek gibi edimler
- 3) Geleceğe yönelik duygusal edimler: planlama edimleri, beklemek, umut etmek.

Bu edimlerin hepsinde ortak olan, bir şeyin özneye “karşı koymasdır.” Bu karşı koyma onun bir dış dünyanın, nesnenin, insan bilincinin dışında var olduğunun göstergesidir. İşte nesnelerin, dış dünyanın bu karşı koyuşu, karşı duruşu, direnişi şüphe götürmez bir gerçektir. Scheler ile birlikte Hartmann da dış dünya ile karşılaşmayı, dış dünyanın bu karşı koyuşunda görmektedir. Hartmann'a göre nesneleri tam olarak tanıyabilmemiz mümkün değildir. Çünkü; duyusal algılar bize yalnızca nesnelerin ön yüzünü gösterir. Bilinenle bilinmeyen arasında bir karşı koyma sınırı vardır. Bu karşı koyma sınırı en sonunda yalnız bir nesne alanını aydınlatan, bütün geri kalanları karanlıkta bırakan bir lamba gibidir, N. Hartmann'ın bilgi teorisi, onun varlık öğretisinden yola çıkarak ortaya konulabilir. Çünkü; Hartmann varlığı dört katmana ayırmaktadır. Bu katmanlar sırasıyla

- 1- Anorganik(maddesel)
- 2- Organik(canlı)
- 3- Ruhsal
- 4- Tinsel varlık katmanlarıdır.

Bu katmanlar, birbirlerinin içine geçmiş değil, aksine bir evin katları gibi üst üste sıralanmıştır. İşte Hartmann'ın bilgi düşüncesi de bu varlık katmanlarından ortaya çıkmıştır. Hartmann'a göre bilginin ontolojik temeli en üst katman olan tinsel varlıktır. Ancak bilginin geri kalan bölümü ise bilginin öznenin dünya ile kurduğu bağlantıdan hareketle anlaşılabilir.⁸⁰ Bilginin kendisi tinsel bir oluşum olmasına karşın, bilme edimi her türlü var olana uzanabilir, her türlü var olanı nesne edinebilir. Hatta bilme edimi, tinsel bir yapıp etme olarak kendisine de yönelip, kendisini de nesne edinebilir. Bilgi kuramının yaptığı da budur. Kısaca her varolan, ister ideal ister real olsun bilme edimi için olanaklı bir nesnedir. Ama her varolanın bilgisi aynı özellikleri göstermez. Bilgilerin, nesnelerin

⁸⁰ Hartmann, 1955, a.g.e., s.138.

varlık alanlarına, nesnelerin varlıksal özelliklerine göre farklılık gösterdikleri görülür.⁸¹ İşte bu yüzden bilgiye, ontolojinin ışığında bakmak gerekir. Başka bir ifadeyle, bilgi kuramının konusu olan bilgiye metafiziksel uzantısı sebebiyle bilgi metafiziği demenin daha doğru olacağı kanaatindeyiz.

Bilgi Metafiziği

Yeni-Kantçı ekolden gelen Hartmann daha sonra fenomenolojinin zengin motiflerini ve Avrupa'ya ait felsefenin tarihi araştırmalarının yararlı motiflerini özellikle “Aristoteles’in Aporetiki ve Hegel’in diyalektiği” kabul etti. Bununla birlikte Hartmann’ın yaşamın değişken anlaşılabilirliğini ortaya koymaya çalıştı. Yeni-Kantçılığa rağmen daha önceki bilgi metafiziği tabir caizse bir kafa tutma idi. Yeni-Kantçılığa göre aşkın(transzendent) bilinç oluşu sujeden bağımsız değildir. Daha önceleri bütün bilgiler objenin sujede meydana getirdiği etkilerin bir sonucu olarak ortaya çıktığı kabul ediliyordu. Hartmann’ın bu şekildeki bilgi anlayışına açıkça karşı çıkmasıdır. Çünkü bilgi bir meydana getirme, yaratma değil aksine idaraktan bağımsız olarak var olan nesnede gizlidir. Bilgiden daha önce olan şey, kendiliğinden oluşandır (an sich seiende) ve bilgi özüdür.⁸²

Hartmann burda fenomenoloji'nin bir oy birliği olduğu kanısına katılmıyor. Fenomenin mümkün olan geniş temeli, araştırmaların temelini oluşturmak zorundadır. Aksi halde Descartes’in cojitosu gibi açık olamaz. Zira tek taraflı felsefe mütalâaları her zaman çıkış noktalarında tek taraflı seçimlere gitmek zorunda kalır. Buna karşın çok yönlülüğe dayanan fenomenlerin değişken kriterleriyle doğru yola her türlü sapmaların karşısındadır.

Böylelikle bilgi fenomenolojisinde ilk araştırma adımı atılmış oldu. Fakat Hartmann bu işin bittiğine inanmıyordu. Çünkü; fenomenoloji zihniyetini çok sert eleştiriyordu Hartmann bu düşüncesiyle birlikte metodik problemleri çözebiliyordu ama bazı problemleri çözmekte başarısız olup susmak zorunda kalıyordu. Fenomenoloji salt fenomenlerden başka bir şeyle ilgilenmez. Bir felsefe öğretisi belirli noktalarda ortaya çıkar problemlerin çözümleri de bu noktalardan bağımsızdır o halde problemler kendi başlarına formüle edilmek zorundadır .Bu durumda da fenomenoloji artık güvenilir değildir. Tam bu noktada Hartmann Aristoteles’in metoduna geri dönüp bilgi problemi araştırmasının ikinci

⁸¹ Hartmann, 1955, a.g.e., s.140.

⁸² Wolfgang Stegmüller, Hauptströmungen der Gegenwartssphilosophie, 4. Auflage, Alfred Kroner Verlag Press, 1951, Stuttgart , 246-247.

adımını atmış oluyor. Sonuncu ve üçüncü adımda ise kendine özgü bir farklı türeden bir “bilgi metafiziği” tasarımı yapıp bilgi teorisi ortaya çıkarmaya çalışıyor. Bununla birlikte problemlerin uygun çözümlerini sürekli karşılaştırmak esas itibarıyla pek güvenilir değildir. Böyle bir rasyonel kabullenme varmışçasına N. Hartmann bu ana kadar gerek kendi bilgi teorisinde gerekse daha sonraki kendi uzlaştırmacı düşüncelerine ontolojik araştırmalarında problem çözmeye çalışıyor. Aynı zamanda bilgideki irrasyonel fazlalıkların, bilgi metafiziği olarak adlandırarak kendini kurtarmaya çalışıyor.

Artık fenomen analizi uygulama türlerinde geç ontoloji düşünceleri göze çarpmaya başladı ki bundan sonra iki oluşun arasındaki varlık bağıntısı bilgisi bilinen ve tanınan olarak tasvir edildi. Özneye tek taraflı bakış açısı sonucu psikoloji örneğinde olduğu gibi fenomenoloji kriterleri de hesap vermeye başladı. Hartmann'a göre objenin salt mantıksal analizi gibi bilgi probleminin çözümü işe yaramazdır. Transendent problemi her iki durumda da yenilmiştir. Daha doğrusu bilgi sujesi transendent unsurla karşı karşıya kalmıştır. Bununla birlikte transendent alanda ilerleme metotlu ve bilinçli olmuştur. İlk yalnız başına şüphe içermeyen verilmişlik diğer taraftan da şüphe içeren transendent oluş tasvir edilmiştir.

Başlangıç fenomeni bir idrak işidir. Bütün bilgilerde bilen suje ve bilinen bir obje karşı karşıyadır. Objenin bilgisi kendi kendisindedir. Öznenin bilincinde değildir. Tam olarak transsendentin karşısındadır. Suje etki alanını objeyi ele geçirmek için terk etmelidir. Oje bilincinin olması için suje yeniden kendi bilinç alanına dönmelidir. Nesnelerin idraki bu ana kadar görüşleri itibarıyla bilinçte oluşuyordu. Fakat nesnelerin bu görüşleri öncelikle hiçte bilinçli değildir. Zira bilgi tamamen oluşan (das Seiende) yönelmiştir.⁸³

Bu olgu immanent fenomenine zarar vermiştir. Yani bilincin immanent fenomenleri, zarar veren imanent fenomen olarak bilgiye aittir. Örneğin bir x dağını ele alalım bu dağın görüş tasarımı benim bilincimdedir. Fakat ben bu dağ tasarımı düşünmüyorum aksine var olan dağı düşünüyorum. N. Hartmann bu ilişkiyi şöyle ifade edip açıklıyor.⁸⁴

⁸³ Nikolai Hartmann Vom Neukantianismus zur Ontologie, Band III, Walter De Gruyter Co., 1958b, Berlin., s.56.

⁸⁴ Hartmann, 1958b. a.g.e., s.49.

Kalıcı unsurlar (nesne ,cisim) "edimin inayetiyle" (von Gnaden des Aktes) yaşıyor, diğer taraftan var olan (oluşmakta olan) bundan bağımsız şekilde oluşur. Oluşan olguların terk edilmiş bütün varlıklarından dolayı, bu olguların tasarımlarının görünüş karakterlerindeki bilgi özünde mevcut değildir. Burada keşfedilen bir yanılgı yada değişiklik durumu ortaya çıkıyor.

Öznenin bilgisi var olan olarak zannedilene doğrudan doğruya hükmedememesi, Bilginin iki türü olarak fenomenal a posteriori, tek tek durumlardan çıkış noktasını oluşturuyor. Apriori ise bir bilgide bütün olgusal var olan tek tek durumlardan bağımsızdır. Her iki durumda da nesne kendisinde var olan (oluşan)(an sich seiende)olarak ve onun özünde bilinmiş varlık mertebesinden bağımsız teşekkül etmiş olarak düşünülmüştür, kavrama (idrak etmek)var olanın içinde hazır bulunmaktadır. Bu nedenle öznenin daha çok var olan kavranır. N. Hartmann bilinen şeyin nesnelleşmemiş bölümünü, Transobjektif nesnelleşmemiş bölüm ve tanınmış bölüm arasındaki sınıra ise nesnelleşme sınırı adlarını veriyor.⁸⁵

Özne nesnelleşme sınırını bilmek için bilinmeyenin bilgisini(Wissen des Nichtwissens)oluşturmaya başlıyor. Daha doğrusu bilinmeyenin içindeki bilgiyi şimdiden daha ortaya çıkmamışken belirlemeye çalışıyor. Bu durum öznenin ,nesnenin büyük bir bölümünü kavrama çalışmasıdır. Bir başka deyişle nesnelleşme sınırını ortaya çıkarma denemesidir. Nesnelleşebilirlik ya da tanınabilirlik sınırını ancak ölüm aşabilir. Çünkü bilinebilirlik sınırının diğer tarafında zeka üstülüğü (Transintelligible-aşkın olan akıl) yada irrasyonellik bulunuyor.⁸⁶

Tasarım belirliğinin ve varlık belirliğinin örtüştüğü yerde gerçek bilgiden bahsedilebilir. Gerçeklik ölümü yada bilgi tasarımının düzeltilmesine ilişkin eğilim olduğu için Tasarım belirliğinin ve varlık belirliğinin örtüşmediği yerde bir bilgi ortaya çıkar. Keza var olan nesnenin içindeki objektif varlık ortaya çıkmaz aksine real determinist dünya içinde tasnif edilir. Yine özne, salt bilgi öznesinden daha çoktur. Demek ki bir varoluş istenen hissedilen bir özür. Böylece bu hissedilen özün kendisi determinist varlığın içinde yerleşmiş bulunmaktadır. Burada Hartmann'da ki problemin çözümü anlatılıyor. Çünkü; var olan unsur dünyanın eş ve benzeri olarak özne ,nesne gibidir. Her ikisinin arasında çeşitli varlık ilişkisi bulunmaktadır. Bu ilişkilerden birisi transendent

⁸⁵ Nicolai Hartmann, Zur Grundlegung der Ontologie, 3.Auflage, Westkulturverlag., 1948, Meisenheim. s.23.

⁸⁶ Nikolai Hartmann, Teleologisches Denken, Walter De Gruyter Co., 1952, Berlin. s.39.

bilinç olanaklılığının bilgisidir. Yani bir dünyanın yada tümelin bilgisi, bir başka deyişle varlık katmanının bilgisi nesne gibi özneyi de içine alandır. Öyleyse varlığın fenomen analizinde dört noktada ortaya çıkıyor.

- 1 - özcede
- 2 - nescede
- 3 - her ikisinin arasındaki varlık ilişkisinde
- 4 - her yerde arayınca bulunabilen irrasyonel karakterlerde

Fenomen analizi bilgi aporetik' ini inşa ediyor. Hartmann problemleri genellikle çok sert bir şekilde antinomi içerisinde yontarak formüle ediyor. Bunun üzerine biz problemleri soru formunun içinde örnek olarak gösterip sınırlamak istiyoruz. Bilginin asıl çıkmazı sorularda ifade edilir. Bilen bilinç nasıl mümkündür? Bilinç şayet tanıyor, o halde kendi kendisine yönelip kendisini kavramak zorundadır. Fakat bilinç, bilinç ise o zaman kendisini aşamayacaktır. Çünkü bilgi yalnızca kendi katmanında mümkündür. Buna karşın idrak melekesinin çıkmazı, genellikle aposteriori bilgi, yalnızca karışık bir durumdur. Transendent bir varlık nasıl özneye verilmiş olabilir? Şayet özne transendent ise verilmişlikten ayrı bir şeydir. Buna karşılık bir dereceye kadar verilmişlik söz konusudur, bu durumda Transendent ortadan kalkmış olmak zorundadır. Apriori bilgide problem artmaktadır. Zira burada bilinç obje üzerine bütün tecrübelerden bağımsız olmalıdır. Öyleyse gözlerini objeden çevirip özneye dikmelidir. Devam eden bir problem gerçeklik kriterleriyle ilgili bir sorunu ortaya koyuyor. Bu problem bilinçte bulunmaktadır. Yani bilinç transendent bilinç unsurunun görüş birliği olduğunu ortaya çıkarmaz, buna karşılık bilincin dışında bilinç bulunur yani bilinç özel bir kriteri yeniden kendi idrakine olanaklı kılar, örnek olarak eylemliliğine, problem mütalâasının çıkmasına göre bilinmeyenin bilimi nasıl oluyor, aşkın varlığın nesnelleşmesi nasıl mümkün oluyor? Pozitif olgu bilgisinin bilinmeyenin biliminden nasıl mümkün olup da meydana geldiği sorunu, bilginin ilerlemesi problemini belli bir noktaya bağlayarak kapatıyor.⁸⁷

Güçlüklerin çözümü kısaca aşağıda anlatılmıştır var olan unsurların ilkeleri en azından bir bölümü bilgide tekerrür eder. Objektif varlık bilgisi olanaklılığı da bundan ileri gelir. Örneğin nedensellik ilkeleri real dünyanın alt tabakalarında hüküm sürer ve immanent bilgi içeriğinde tekerrür eder. Yani real süreç bu bilgi içeriğinde düşünülür. Böylelikle Hartmann'a göre Husserl'ci düşüncede olduğu gibi Kantçı düşüncede de gerçek

⁸⁷ Hartmann, 1952, a.g.e., s.33.

dünya yasasıyla akıl yasasının garip olan görüş birliği problemi düşünceleri isabetli olmamıştır. Husserl problem mütalalarının kendi kendisiyle çelişik anlamları olduğunu göstermeyi umuyordu. Bununla birlikte o özneyle nesne arasındaki transendent uçurumu gözden kaçırıyordu.

Diğer taraftan Kant problemi iyi tanıdı. Fakat oda öznenin kendi yasalarını nesneye dikte ettiğini düşünüyordu. Hartmann'a göre Kantçı varsayım öznenin tabi inancı ile irrasyonel fenomen bir çelişkidir. Her şeyden önce olgu kendi kendine var olan nesne olarak düşünülmüştür. Bu çözüm denemesi var olan bilgi kriterleriyle birlikte var olan özneyi kabullenmiş olmayı gerektirmiştir. Bütün bu çözüm denemeleri çelişki içinde kalmıştır. Bu durumda da yalnızca düşünce ve varlık prensiplerinin paralellikleri geriye kalmıştır. Bu paralellik bir bütünlük gerektirmiyor çünkü kabullenmenin bir temeli bulunmuyor bilgi kriterlerinin ezeli ahengine göre varlığın kendisi tamamen koordine olmuştur. Antinomilerin ve metafiziksel irrasyonel fazlalık sorunu buradan hareketle kendi çözümünü buluyor. Burada biz kavranamaz surece yada olguya ve hatta çözümsüz mantıksal çelişkilere, örneğin Kantın antinomilerine, rastlıyoruz. Düşünce kategorileri bu varlık alanlarının kavranılması üzerine kesinlikle ya eksik yada varlık prensiplerinden farklı bir temel içerisindedir.⁸⁸

Kategorik olan paralellik karmaşıklık içeriyor. Çünkü ideal varlık katmanını real dünya ile bilgi arasına yerleştiriyor, örneğin matematiksel pozitif bölümler pozitif bilgiyi matematik ideal katmanlar üzerine tatbik ediyor tek katlı örtüşme ilişkisi burada çift katlılık içine gidiyor yani bir taraftan fikri zenginlik ve bilgi arasına diğer taraftan real gerçeklik ve idealler arasına giriyor prensiplerin kısmı oluşturmazlığı her iki durumda ortaya çıkıyor birinci durum için matematikteki irrasyonel orantı bir örnek olabilir, ikinci durum içinse örnek yaklaşık olarak olgudur yani real dünyadaki matematiksel apriori olasılık belirli olan daha aşağı olasılık derecesine kadar gerçekleştirebilir matematiksel ideal olan anlılık bunda oluşur. Fakat buna karşın realite mümkün olmaz ontolojik genel görünüşün temel konusu olan kategorik tekerrürün genel varlık yasası olarak tasvir edilmiş ilişkisini ortaya çıkarıyordu⁸⁹.

Hartmann bundan olguyu anlıyor yani varlık görünüşünün belirli kriterleri başkasında yada bir benzerinde tekerrür ediyor bu sözle örneklendirebilir canlıda cansız tabiat prensiplerinin olması gibi bu durumda bilginin bir özelliği ortaya çıkıyor bu da

⁸⁸ Hartmann, 1958b, a.g.e., s.208.

bilginin realin en yüksek görünüşüne ait olduğudur hatta real etkiye aittir toplumda olduğu gibi yaşam ilişkilerinde belli olana alışkanlık vardır ve onların bir bölüme tarihsel fikri yaşam sürecin sahipleridir yani bilgi tekil olanda kendisini göstermektedir Bilgi kendi varlık anlayışı işlerinden dolayı bütün varlık olanları kriterleri içeriği bilginin kendisinde kabul edilir bu da gösteriyor ki varlık ve bilgi kategorileri bir birleriyle bütünleşmiyorlar zira bilgi prensipleri kendisini varlık prensipleri olarak gösteriyor yani fikri varlık prensipler olarak her şeyden önce şu çözümler apriori bilgi karşısında geçerlidir.⁹⁰

Zamanla real kural ilişkisi kategorilerin zamansız uygun ilişkisine zıt çelişiklik deneyim bilgisinde sunulmaktadır burada doğrudan etkili olan organlar duyumlardır. Duyumlar; real dünyanın gerçek niteliklerinin içeriksel sezgilerini kanıtlamazlar ve real dünyadaki hüküm süren apriori'liği de ortaya çıkarmazlar. Özne bunu tek başına sınırlandıramaz örneğin büyüyen kırmızı ve sarının apriori sezgisi kırmızı ve yeşilinkine karşılık fiziksel ilişki olarak uygun gelmez ama durgun sembolik ilişki olarak temsil eder bununla dünyanın içeriksel çizgileri nitel olan başka bir türle temsil edilir bilgi süreci varlığa bağlı olarak kendisinde bulunur. Eğer duyumlara dayansaydı, real Transsendent sureci duyumlar bildirirlerdi. Nesnelerin karmaşık nitelikleri, anlık özelliklerinin karmaşık yapısından gelir. Yani bilgi süreci her zaman niteliklerinin birleşmesine bağlıdır.⁹¹

Apsterori bilgi duyumlar ve sanılar aracılığıyla nihayet reale (gerçeğe) yönelir. Biz mevcut dış dünyada gerçeklik kavramlarını ve bilgiyi nereden kazanıyoruz? Hartmann'a göre verilmiş gerçekliği bize kazandıran yeterli kaynaklara sahibiz. Bu durumda Hartmann'a göre kavramayla olur. İlk gerçeklik kanıtı bilginin kendisidir. Bilgi fenomen analizini ortaya çıkarttığı gibi kendinde var olana yönelmiştir. Fakat bu kesin bir sonuç değildir. Bilgi gerçekliği teşebbüsüyle ortaya çıkarmıştır. Bilginin kendisi gelip geçici olan ama yapay olarak izole edilmiş karmaşık bir transsendent edim örgüsüdür. Bilgide, dünyanın gerçekliği kendini çok acık bir şekilde gösteriyor her şeyden önce biz türeyen-transsendent edimin içinde gerçekliğin sağlam olan varlığını görüyoruz.⁹²

Hartmann edimleri üç gurup içerisinde bir araya getirip kavlıyor.

- 1- Türeyen - kabiliyet edimi; deneyim, tecrübe ve yaşantı gibi edimler bu edimler bizim bilincimize yığılan gerçeklikleri oluşturur.

⁸⁹ Hartmann, 1950, a.g.e., s.172.

⁹⁰ Nikolai Hartmann, Der Aufbau der Realen Welt, Westkulturverlag., 1949a, Meisenheim, s.54.

⁹¹ Hartmann, 1952, a.g.e., s.544.

⁹² Nikolai Hartmann, Möglichkeit und Wirklichkeit, 2. Auflage, Westkulturverlag., 1949b, Meisenheim. s.3.

- 2- Türeyen-kendiliğinden edim; bu edim etkinliğimizi ifade eder. Örneğin karşı koyan bir dünya yada yuvarlanan bir taş yada savaşılan karşıtların ayak diremesi gibi
- 3- Türeyen- bakış açısı edimi geleceğe yönelmiş edimlerdir. Bu edim bilincin kaçıp kurtulmasının mümkün olmadığı edimdir.⁹³

Hartmann, gerçeklik problemini Brentano ve Husserl'den tamamen farklı bakış açısı ile değerlendiriyor. Gerçeklik ona göre biraz mutlaktır. Yani gerçekliğin bulunduğu yer inanç, bilinenin düşüncesi ve hak-hukuktur. Buna karşın gerçeklik bilinci asla mutlak değildir. Hartmann'a göre apaçıklık dayanağı bir çare değildir. Apaçıklık (evidenz) kelimesinde demek ki ya objektif apaçıklık düşünülmüştür. (gerçekliği garanti altına olmak için) yada salt subjektif apaçıklık düşünülmüştür. (gerçeklik hakkında öznenin emin olduğu) fakat gerçeklik garantisi olmaksızın subjektif apaçıklık (evidenz) gerçi verilmiş olandır. Fakat o ciddi hurafelere hizmet eder ve objektif gerçeklik kriterlerini oluşturmaz. Gerçi bu objektif apaçıklığı gerçekleştirmiş olsaydı, objektif apaçıklık verilmemiş olurdu yani bizim tanıdığımız apaçıklık objektif apaçıklığı olarak subjektif ve bilinç modalitesidir.

Hartmann bu düşüncenin temeline varan olumsuz saptamalar yapıyor. O'na göre biz mutlaklığa değil Relatif gerçeklik kriterlerine sahibiz relatif gerçeklik bilgi kriterleri iki yada daha çok bilgi organının karşılıklı görüş birliğinde bulunuyor. Bu, bilgi kriterleri, aynı var olanı çeşitli yollardan kavıyor. Real bilimler apriori ve aposterioriye dayanıyor (deney hipotezlerinin kanıtlanması gibi)ideal bilimler özellikle matematik belirli içeriğin doğrudan görünüşüne yönelmiştir. Bilginin ilerlemesi problemi bu noktada cevap buluyor. Bu problemin öncelikle bir varlık ilişkisi sorunu olduğunu görüyoruz. Bu ilişki varolanın (var oluşun)bilinen ve bilinmeyen bilgisi arasında bulunur. Böylelikle nesnelleşme sınırını ortaya çıkar. Bu durum bilinebilirlik sınırının karşısında geçerlidir. Bu sınırlar izafi (relatif) olduğu için burada bize irrasyonel kavramı yardımcı olacaktır. Nesnelleşme sınırı birden bire tasvir edilemez .Çoğunlukla akıl bunu yavaş yavaş zeka üstülikle kavrar Yani, akıl onu irrasyanelliğin sonsuz zenginliğinde bulur. İkinci problem bilginin ilerlemesi sorunudur. Daha doğrusu apriori ve aposteriori bilgi arasındaki anlaşmazlıktır. Bir hipoteze göre apriori bilginin, olguları aposteriori bilgiden daha iyi tanıttığı iddia edilir. Ama burada da deney ve tecrübe maddelerinin (materyallerin) toplanma eğilimi ortaya çıkıyor. bunların

⁹³ Hartmann, 1949b, a.g.e., s.6.

yanında görülmeye ait olan olgularda vardır. Bu durumda bu tezle çelişki içindedir. Diğer taraftan başka bir hipotezde aposteriori bilgiyi destekliyor ve böylelikle de bu durum sürüp gidiyor fakat bilgi süreci asla kapanmıyor.⁹⁴

Bütün bunlardan genel düşünce olarak ortaya çıkan sonuç bilginin mümkün olduğudur. Hem bilen hem de bilinen varlık aynı dünyanın elamanı olduğu için bilgi mümkündür. Düşünce içeriği, yasasının dünyaya hükmetmesi sebebiyle, nesnesi öznesi belirlenebilir. Bilen bilinci karşısında bilinmiş trassendant nesne ortadan kalkmaz. Aksine tam olan bilgide yer alır. Apaçıklık bilinç içeriğinde olması sebebiyle mutlak gerçeklik kriterleri yoktur. Diğer taraftan aynı var olanın farklı bilinç içerikleri olabilir. Fakat bu başka bir tarzda da betimlenir. Bu bilinç içeriklerinin karşılıklı örtüşme ve örtüşmeme ilişkileri gerçekliğin rölatif kriterlerini oluşturur. Bununla birlikte bu durum, salt rölatif yanılı olarak mutlaklığı kabul etmez. Bilinç içerikleri bu ilişkilerinde birbirlerine - heterojen bilgi organlarına- geri dönerler ve böylelikle bilgi ilerlemesinin ve problem mutalısının temelini ortaya çıkıdığı görülür.⁹⁵

N.Hartmann bilgi felsefesi, Etik ve Estetik konularında yazılar yazmış, önemli yapıtlar ortaya koymuş olsa da, daha çok ontolojisiyle tanınan bir filozoftur. Gerçi onun 1921’ de yayımlanan ilk temel yapıtı ‘Bir Bilgi Metafiziğinin Ana Çizgileri’ başlığını taşır. Bilgi metafiziği adlandırmasını bilgi eleştirisine göre daha bir adlandırma olarak gördüğü için kitabına bu başlığı seçer. Ama bu kitapta yapılan şey, onun kendi ifadesiyle, temeli bilgi olan yeni bir metafizik değil, tam aksine temeli metafizik olan bir bilgi kuramıdır. Hartmann daha sonraki çalışmalarını daha çok bu metafizik temel, yani ontoloji üzerinde yoğunlaştırır. Ontolojisinin ilk kitabı ise 1934 yılında yayımlanan ‘Ontolojinin Temellendirilmesi’ olacaktır.

Hartmann’ın ilk temel yapıtının ‘Bir Bilgi Metafiziğinin Ana Çizgileri’ olduğu düşünülürse, ontoloji mi epistemoloji mi önce gelir, hangisi temel bilimdir? Sorusuna bu temel yapıtla, en azından kronolojik olarak bir yanıt verilmiş gibidir ama yalnızca kronolojik olarak. Çünkü daha sonra gelen yapıtlar daha çok ontoloji konusunda olacak, bilgi sorunları ontolojik bakışın yöneldiği alanlardan biri olarak kalacaktır. Bu bize ontolojinin önce geldiğini, temel bilim olduğunu düşündürebilir. Ama Hartmann tam bu görüşte de değildir. Ona göre, ontoloji temel bilim olacaksa, kendisinden başka bir şeye

⁹⁴ Stegmüller, a.g.e., 258.

⁹⁵ Nikolai Hartmann Das Problem des Geistigen Seins, 2.Auflage, Walter De Gruyter Co., 1949c, Berlin. s.9.

dayanmaması beklenenecektir; oysa hiçbir felsefe kendisiyle başlayamaz, daha önce yapılmış kimi araştırmaları şart koşar. Ontolojinin kurulabilmesi için daha önce elde edilmiş kimi bilgilere, bununda ötesinde daha önce kurulmuş bir bilgi eleştirisine gereksinim vardır.⁹⁶ Bu durumda ontolojinin temel bilim olma savı tartışmalı hale gelmektedir.

Aslında bu öncelik-sonralık tartışması temelde boşunadır. Hartmann, ontolojinin de yöntem bakımından bir önceliğe sahip olmadığını, ama tüm felsefe disiplinlerinin ontolojinin yardımını gerektiren kimi soruları olduğunu, bu nedenle ontolojinin bu bilimlerin ilerlemesini olanaklı kılan koşulları hazırladığını söyler. Ama bu onlardan önce gelmek, onlara yol göstermek anlamına gelmemektedir. Bunun tam aksine ontoloji başlangıç için diğer disiplinlere gereksinim duymakta, onlardan kendisine kimi sonuçlar çıkartmakta, araştırmanın gelişimi açısından daha çok bir philosophia ultima özelliği göstermektedir. Ama bu onun aynı zamanda ilk varlık temellerini incelemesine, yani philosophia prima olmasına da engel değildir.⁹⁷

Bilgi felsefesi ve varlık felsefesi karşılıklı ilişki içindedirler. Varlıkta bilinebilir olan yalnızca gnoseolojik olarak bilinebilir; ama bilginin varlığı ve nesnenin varlığı yalnız ontolojik olarak anlaşılabilir. Bu iki sorun yalnızca birlikte ele alınabilir. Birbirlerinden ayrılmalarına izin vermezler. Onlar arasındaki temel ilişki, bilginin varlığın içine yerleştirilmesidir. Gnoseolojik bakış; varolanın bilgi nesnesi olarak ancak kısmen kavranabildiğini, ontolojik bakış ise; bilginin nesnesi, varlık tarafından belirlenmiş olduğunu bize göstermektedir.⁹⁸

Hartmann bilgi kuramı ya da epistemoloji yerine daha çok gnoseoloji sözcüğünü kullanır. Bunun nedeni epistemolojinin bilgi fenomeninin kimi yanlarını, özellikle bilginin ontolojik unsurlarını dışarıda bırakmasıdır. Gnoseoloji, bu ontolojik yanları da içinde taşımaktadır. Bilgi fenomenini tüm boyutlarıyla ele almayı amaçlayan Hartmann, bu nedenle, bilgide ontolojik olanı da kapsayan gnoseoloji başlığını tercih eder. Ona göre tüm bilgi ilişkisi bir varlık ilişkisinde köklendiği, bilgi ilişkisinin kendisi de bir varlık ilişkisi olduğu için, her kuramsal gnoseolojik inceleme kaçınılmazcasına ontolojiye geri gitmek zorundadır; özne- nesne ilişkisinin gnoseolojik özü ancak bu ilişkinin ontolojik temellerinden hareketle anlaşılabilir.⁹⁹

⁹⁶ Nicolai Hartmann, "Neue Ontologie in Deutschland", Kleinere Schriften I, Walter de Gruyter, 1955, s.56.

⁹⁷ Hartmann, 1955, a.g.e., s.59.

⁹⁸ Hartmann, 1965, a.g.e, s.318.

⁹⁹ Hartmann, 1965, a.g.e., s.182.

Bilgi ilişkisi de bir varlık ilişkisidir; bilenle bilinen, özne ile nesne arasında kurulan, kurulmakla varlığa gelen bir ilişkidir. Bilgi, isteme, eyleme, umut etme gibi bilincin gerçek dünya ile kurduğu bir çok ilişkiden biridir. İlk ya da temel ilişki de değildir; bilincin kurduğu bağlantılardan yalnızca biridir. Yalnız bilinç bilgiye sahip olabilir, bir şeyi bilebilir. Bilinç de, bilgi ortaya koyan yeti de bir var olandır. Bilincin varolan bir şey olduğu, hiçbir koşulda yadsınamayan ontolojik bir varsayımdır. Hartmann'a göre idealizmin en uç biçimi bile bunu varsaymaktan kaçınmaz.¹⁰⁰

Hartmann'ın bilgi görüşünün hareket noktasını oluşturan şey, her türlü bilgide bir “bilen” ile “bilinen”in karşılıklı varolmalarıdır. Ne bilgi tek başına öznenin ürünüdür, ne de nesne öznenin bir yaratısıdır. Nesne, öznenin ve kavranmasından bağımsız, bir kendinde varlığa sahiptir. Gerçi bu kendinde var olma, ne (ontolojik kendinde olma olarak) “kendinde şey”(Ding an sich) anlamında, ne de yalnız mantıksal kendinde olmada olduğu gibi) “ideal varolma” anlamında bir varolmadır. Hartmann bunu gneseolojik kendinde varolma diye adlandırır. Bununla anlatılmak istenen, nesnenin, ilke olarak, “bilinme derecesinden, böylece de, kesin olarak öznenin bağımsız olmasıdır.”¹⁰¹

Bu nokta, onun bilgi görüşünü, içinden çıktığı Yeni Kantçılardan ve Husserl fenomenolojisinden ayırmaktır. Hartmann'a göre, bilgi bağlantısı yoluyla, özne tarafından “nesnelleştirilmiş” olan varolan, kendisinin nesnelleştirilmesiyle varlığa gelmez. Nesnelleştirilen şey, bir öznenin bilme edimine konu olmadan öncede vardır; kendi başına varolan olarak bundan önce de varlığını sürdürmektedir. Bu nedenle nesne, nesnelleştirilmesine kayıtsızdır denebilir. Hartmann bunu “nesne yalnız nesne olmaktan öte bir şeydir” biçiminde ifade eder. Bununla anlatılmak istenen, nesnenin bir varolan olarak nesnelleştirme ötesinde de varlığını sürdürdüğüdür. Bir varolan, bir bilme edimine konu olmasıyla ilk kez bilgi nesnesi kılınmış olur; ama ilk kez varolmaz. Bir varolan olarak nesnenin nesne olmasıyla varlığa gelmemesi, nesne olmadan önce de kendi başına bir varolmaya sahip olması, kendisinin bir özneye nesne yapılmasına karşı tamamen kayıtsız kalması anlamına gelmektedir.¹⁰²

Bu noktanın daha iyi anlaşılabilmesi için Hartmann'ın “nesne” kavramının çözümlenmesi yerinde olur. Aslında onun ontolojik temelli bilgi görüşünün odak noktasını oluşturan da bu nesne görüşüdür. Çünkü Hartmann, Yeni-Kantçılar başta olmak üzere,

¹⁰⁰ Hartmann, 1965, a.g.e., s.182-183.

¹⁰¹ Hartmann, 1965, a.g.e., s.51.

¹⁰² Hartmann, 1955, a.g.e., s.128.

kendisinden önceki kimi bilgi görüşlerinin içine düştükleri çıkmazın asıl nedeninin, onların nesne görüşlerinde yattığını söyler. Bu nedenle “bilgi nesnesinin nesneyi aşan bir varolan olarak fenomene uygun bir çözümlenmesi”ne gereksinim duyulmaktadır. Başka bir deyişle şeylerin, olayların, kişilerin veya bir bilme edimine nesne olabilecek herhangi bir varolanın, ancak ikinci bir işlemle “nesnelleştirildiğinin”, bu yolla da şeylerin varlığında herhangi bir değişikliğin olmadığına gösterilmesi gerekmektedir. Hartmann bir çok bilgikuramsal karışıklığı gidereceğini düşündüğü işte bu fenomenolojik çözümlemeyi yapmaya girişir. Bu, bilgi fenomeninin fenomene dayalı bir çözümlemesidir.

Ontolojik bakışla bilgi Hartmann’a göre; nesnenin kavranması; nesne açısından bilgi ise nesnenin özelliklerinin özneye taşınması, öznedeki imge yada tasarımın nesnenin özellikleri tarafından doğrudan belirlenmesidir. Özne bir şeyi bilmek için, karşısında duran şey olarak nesneye yönelmek, kendi alanı dışına uzanmak durumundadır. Öznenin bir şeyi nesnelleştirebilmesinin ön koşulu kendi alanını terk etmesidir. Ama özne tekrar kendi alanına dönmezse, bu kez de kavradığı şeyin bilincine varamayacaktır. Bu nedenle bir bilme ediminin gerçekleşmesi için, öznenin kendi alanını terk ederek bir var olanı nesnelleştirmesi, sonra da tekrar kendisine dönmesi gerekmektedir. Böylece “bilmenin üçlü bir yapı gösterdiği görülür: kendi dışına çıkma, kendi dışında olma ve tekrar kendine dönme”.¹⁰³

Üçüncü aşamada olup biten “kavrananın özneye taşınması, nesnenin niteliklerinin öznedeki içeriksel oluşumda, bilgide yada nesnenin imgesinde tekrar ortaya çıkmasından başka bir şey değildir.”¹⁰⁴ Bilgi, kimilerince ileri sürüldüğü gibi, ne nesnenin kendisi ne de onun bir kopyasıdır. “bir nesneyi bilmek, öznenin bilincinde, kendisine yönelinilen nesnenin özelliklerinin yeniden ortaya çıktığı bir şeyin, yeni bir (oluşum olarak) bilgi oluşumunun meydana gelmesi demektir.”¹⁰⁵

Görüldüğü gibi Hartmann’ın bilgi kuramında “bilgi üç ögeli bir ilişkidir: özne-bilgi oluşumu-nesne ya da özne-tasarım- nesne.”¹⁰⁶ Nesne ile tasarımın farklılığı bu görüşün en can alıcı, aynı zamanda en çok eleştiriye uğrayan yanıdır. Hartmann bir çok bilgi görüşünün bu farklılığı gözden kaçırdıkları için yanılgıya düştükleri kanısındadır. Ona göre, 19. yüzyılda ortaya çıkan tüm kuramların bilgi nesnesine ilişkin ortak yanılgıları,

¹⁰³ Hartmann, 1955, a.g.e., s.45.

¹⁰⁴ Kanthack, a.g.e, s.65.

¹⁰⁵ Irwin Wirth, Realismus und Apriorismus in Nicolai Hartmann Erkenntnistheorie, Walter de Gruyter, 1962, Berlin, s.111.

¹⁰⁶ Hartmann, 1955, a.g.e., s.130.

nesneyi, tasarım, kavram ya da imge ile karıştırmış olmalarıdır. Nesne ile tasarımın aynı şey olduğunu, böyle iki ayrı bilgi ögesinden söz etmenin bir “ikileştirme” olacağını söyleyen bu düşünce çizgisinde ilk gediği açan, bilgi sorununu temelinden yeni baştan ele alan Yeni-Ontoloji olmuştur. Ontoloji bunun için gereken yeni görme ve betimleme tekniklerini, o sıralar gelişmiş bir yöntem haline gelmiş olan fenomenolojiden öğrenir: ama öncelikle fenomenolojiyi transsendantal tek yanlılığından kurtarmak gerekir.¹⁰⁷

Hartmann’ın fenomenolojide gördüğü bu tek yanlılık, onun bilmeyi bilinçte olup biten içkin bir edim olarak görmesidir. Böylece, bilgi fenomeninin bir yanının, hem de oldukça önemli bir yanının, bilmenin aşkın bir edim, yani bilincin sınırları dışına taşan bir edim olduğunun gözden kaçırıldığını görüyoruz. Hartmann için ontolojik bakış açısından bilgide görelilik sorununa gelince; bilgiye yalnızca öznenin bir yaratısı, yalnızca bir bilinç fenomeni olarak bakıp, bilgi ilişkisinin öteki yanını, nesne ya da varolan yanını göz ardı etmenin sonuçlarından birisidir. Bilme konusu ele alındığında, her zaman bilen öznenin yola çıkıldığı için, öznenin nasıl olup ta kendi nesnesiyle ilişkiye girdiği anlaşılamıyor; bunun sonunda da her iki alandaki aşkınlığın yol açtığı uçurum kapatılmaz gibi görünüyordu. Ama ontolojik bakışla, bilgi bağlantısının öznenin real dünyanın bir unsuru olarak içinde bulunduğu bir çok varlık bağlantılarından birisi olduğu anlaşıldığında, durum tümüyle değişmektedir. Özne ile nesne alanları arasında varmış gibi görünen uçurum tamamen ortadan kalkmaktadır. Bu uçurumun ortadan kalkmasıyla da, bu ön yargıdan, yani bilme ediminin çözümlenmesi için yanlış bir hareket noktasının seçilmiş olmasından kaynaklanan bir aporia da ortadan kalkmaktadır. Görelilik sorunu da, bilginin ontolojik çözümlemesi yoluyla aydınlatılabilecek sorunlardan biridir. Hartmann görelilik sorununun Yeni Ontolojinin temeli üzerinde incelenip, zararsız hale getirilebileceği düşüncesindedir.

Ona göre her görelilik, kendisini göreliliğe kılan bir şeyi şart koşar. Bugün doğru sayılan şey yarın yanlış sayılıyorsa, bu değişimin nedenleri üzerinde durmak gerekir. Eğer bu nedenler Pragmatizm ve tarihsiciliğin iddia ettikleri gibi, insanın değişen yaşam durumlarında yatıyorsa, bu durumda doğruluk, insanın genel durumundaki tarihsel değişmeye göreliliğe göreli olarak ortaya çıkmaktadır. Ama bu değişimin kendisi göreliliğe değildir; doğruluğun varlığı insanın onu kabul edip etmemesine de bağlı değildir. Varlık düzeyinde her şey, olaylar, olup bitenler, durumlar oldukları gibi varolmaktadır; hiçbir görelilik içermemektedirler. Bunlara ilişkin bilgilerin doğrulukları ve yanlışlıkları da hiçbir görelilik

¹⁰⁷ Hartmann, 1955, a.g.e., s.128.

taşımaz; çünkü bu bilgilerin doğruluk ve yanlışlıklarını belirleyen, kişilerin-farklı olabilen ve değişebilen- görüşleri değil, onların nesnelere uygun düşüp düşmemeleridir. Belirli bir nesnenin bilgisine ne derece uygun düştüğü sorusu da, uygun düşüp düşmemenin saltık anlamında bir değişikliğe yol açmaz; çünkü bu, doğruluk sorusunun ötesinde bir sorudur: doğruluk ölçütüne ilişkin sorudur. Bu da, yukarda da anlatıldığı üzere bilgi kuramının çözebileceği bir sorundur.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

NİCOLAI HARTMANN'IN DEĞERLER FELSEFESİ

Değer; isteyen, gereksinme duyan, erek koyan bir varlık olarak kişinin, nesne ile bağlantısında beliren şeydir. Daha doğrusu, insanların gereksinme, duyma biçimi ve istemelerinin türlü türlü oluşu, değerlemeleri de çoğalttığından sayısız değer türleriyle karşılaşır. Ayrıca, birine yüksek bir değer olarak görünen bir şey, bir başkasına değeri az ya da değersiz görünebilir. Her türlü deneysel yaşantının dışında, insanın isteme, duyma ve eğilimlerinden bağımsız olan, kendi başına var olan, “kendinde değeri” kabul eden felsefe görüşüne göre, aralarında bir aşama düzeni olan bu değerler bir “değerler alanı” kurarlar. M.Scheler ve N.Hartmann bu görüşü savunurlar ¹⁰⁸.

Değerler, olumlu ve olumsuz, görelî ve salt, öznel ve nesnel değerler olarak ayrılırlar; içerik bakımından: nesne değerler (hoş, yararlı, kullanışlı), mantıksal değerler (doğru), etik değerler (iyi, kötü), estetik değerler (güzel, çirkin) olarak ayrılırlar. Bu insani değerleri doğrudan doğruya içten kavratıp yaşatan duyguya sahiptir. İşte bu yüzden değerleri bir bilim dalının konu edinmesi gerekliliği söz konusudur. Bu görevi de üstlenen yine felsefe olmuştur. Felsefenin değerleri konu edinen felsefe dalına “Değerler felsefesi” denmektedir. Toplumsal olarak yaşamak zorunda olan insanoğlu, bu toplumsallığın getirmiş olduğu bir takım kurallara da uymak zorundadır. Çünkü; toplumsal bir yaşam gelişmiş bir işbölümüne dayanmaktadır. Bu yüzden insanların bireysel olarak gösterdikleri tavır ve davranışlardan ziyade toplumun ortak olan yazılı yada yazısız normlarına, kültürüne, gelenek ve göreneklerine uygun davranışlar sergilemeleri gerekmektedir. Bu durum hem toplum hem de bireylerin devamlılığı için büyük önem arz etmektedir.

O halde değerler; toplumdaki bireyleri, birbirine yaklaştıran, bir arada tutan ve toplumun devamını sağlayan, toplumun ortaklaşa duygusu ve düşüncesidir. Yani şan, şeref, onur, erdem, fazilet, dürüstlük, vatan, bayrak, millet vs pek çok olay ve olgulardır. Şu halde toplum içerisinde yaşayan insanların davranışları da bu kavramlara göre şekillenmek zorundadır. Bu aynı zamanda ahlak felsefesinin konusu içerisine de girmektedir. Başka bir deyişle ahlak felsefesi; ahlaksal alnın özünü ve temellerini araştıran felsefe dalıdır. Etik’te

¹⁰⁸ Badia .Akarsu, Felsefe Terimleri Sözlüğü, İnkılap kitapevi, 1988,İstanbul, s.,49

denilen bu alan “iyi nedir?” yada “ne yapmalıyız?” gibi soruları kendisine ödev olarak koyan felsefe dalı olarak da belirlenebilir. Etiğin çeşitleri:¹⁰⁹

- 1- özerk etik: ahlak yasasını insanın kendisinin koymasidir.
- 2- heteronom etik: yasanın başka bir değerden gelmesidir.
- 3- formel etik: ahlak eylemlerinde uyulması gereken genel biçimsel bir ilkenin kabul edilmesidir.
- 4- İçeriksel etik: değer erek ve amaçların belli somut bir düzenin kabul edilmesidir.
- 5- Düşünüş etiği: ahlak eylemlerini o eylemin arasındaki düşünüşe göre değerlendirir.
- 6- Başarı etiği: ahlak eylemini arkadaki düşünüş ne olursa olsun, sonucuna, başarısına göre değerlendirir.

Ödev etiği, eğilim etiği, önsel, deneysel, betimleyici, dizge koyucu, bireysel ve toplumsal olarak pek çok etik türü söz konusudur. Etiğin kurucusu her ne kadarda sofistlerden Antiphon olsa da etik konusunu felsefe tarihinde eserlerinde ilk inceleyen kişi Demokritostur. Fakat bu konuyu felsefe tarihinde doruklarına ulaştıran kişi Sokrates olmuştur. İşte böyle önemli bir konuyu N.Hartmann’da değerlendirerek bu konu üzerindeki kendi düşüncelerini eserlerinde ortaya koymuştur. Daha öncede belirtildiği üzere Hartmann’ın etik düşüncesi ile Scheler’in etik düşüncesi aşamalı bir yapının (varlık katmanları) içerisinde değerlendirilebilir. Çünkü Hartmann’ın bu düşüncesinin temelinde ontoloji yatmaktadır. Daha doğrusu varlık katmanları öğretisi. Zaten bu durumu, Hartmann Etik adlı yapıtında detaylı olarak açıklamaktadır. Ona göre, özgürlük, real varlık katmanları gibi aynı şekilde basamaklı olarak sürmektedir.¹¹⁰

Şöyle ki; Hartmann’ın özgürlüğü incelerken vardığı sonuçta, real varlık katmanlarında vardığı sonuçla aynı oluyor. Nasıl her katman dayandığı katmana göre yeni bir şey getirmişse, nasıl her katmanın kendine göre bir hareket serbestisi özgürlüğü varsa, insanın da tin katmanında aynı şekilde bir özgürlüğü vardır. Bu katmanda insan kişi olarak ortaya çıkar. Bunun getirdiği yenilik de: yaşama, dirimsel, ruhsal yasalara bağlı olmasına karşın, kişinin kendisi için olanaklı olan alan içinde karar verme özgürlüğüdür. İnsanın özgürlüğü bir çok koşullara bağlı olan bir yaşam içinde ortaya çıkar. Bu alan yeni olan, kendine özgü güçlerin çarpıştığı alandır. İnsan yaşamı da bu katmanlarda kurulmuştur. Her

¹⁰⁹ Akarsu, a.g.e., s.50.

katman bir “yeniliği” getirir; tin katmanlarındaki yenilik, iç dünyaya ilişkin kararlarda hareket özgürlüğüdür. Kişi kendi kendini belirleyebilir. Bütün bağılıklarına karşın tin alanı kendi güçleriyle öteki alanlara el atabilecek durumdadır. İnsanın sorumluluğu da bu başkası tarafından belirlenmemiş olmasına dayanır.

Hartmann tin alanını da üçe ayırır: kişisel tin (personale Geist), nesnel tin (objektive Geist) ve nesnelleşmiş tin (objektivierte Geist alanı). Kişisel tin tek bir insanın tinidir. Ama onu bilinçli tinle bir tutmamalıdır. Binlerce yıldan beri bilinç vardır, ama tin ancak insanın kendini içgüdülerinden kurtardığı, kendini çevresinin karşısına koyduğu ve ona olan bağlantısını kavradığı anda ortaya çıkar. Ancak o zaman dışındaki şeyler kendisi için nesne-konu olurlar, insan bilgiyi ortaya koyar. Ama bu yalnızca bir ilk adımdır. Ancak eylemle tam-insan haline gelir. Hayvan içgüdü ile hareket eder, insansa özgürlükle. Özgürlük insanın en büyük belirtisidir, ama aynı zamanda en büyük tehlikesi. Özgür olmak yanlış da hareket edebilmek, yanılabilmek demektir. Özgürlük geleceği önceden görmeyi, ereğe yönelik eylemeyi, yaratıcı eylemi ve değer yaşantısını dile getirir. İnsanın yüksekliği de buradadır.¹¹¹

“Nesnel tin” ilkin Hegel tarafından görülmüştür. Bir ulusun değişebilen, ama kuşaktan kuşağa sürüp giden tinsel yaşamı olarak etki yapar. Nesnel tin, tek tek insanları belli bir varoluş biçimine zorlayan, real bir güçtür. Dil ve bilimde, hukuk ve ahlak ta, töre ve din de, sanat ve teknikte ortaya çıkar. Her bir insan bu tin içinde gelişir ve bu tin içinde düşünür. Çocuk bu tini dilde, yetişmekte olan okulda, yetişkin bir ulusun yaşama biçiminde alır. Evrenin gidişinde yaşam nasıl ileriye gidiyorsa, o da eğitim içinde ileriye doğru gider. Ancak Hegel, Hartmann’a göre, bu tini bir töz olarak kabul etmekle yanılıyor: bu tinin kendi üzerinde bilinci yoktur, bu tin üzerine bir bilgi vardır yalnızca. Nesnel tinin bu yüzden kişisel tine gereksinmesi vardır, onunla yaşar. Nesnelleşmiş tin artık canlı bir tin değildir, tam tersine tekniğin bulguları içinde, yazın ve sanatın yapıtlarında nesne-konu olmuştur. Ama onun gücü insan yaratmasını sürüp götürmesindedir.

Bu tin iki katmanlıdır: “real bir ön planı” ve “irreal bir arka planı” vardır. Bunu en iyi sanat yapıtında görebiliriz. Her sanat yapıtının bir “dışı”, gereçleri (taş, nota, harfler) ve bir “içi” (ruhu) vardır. Ağırlık içte olunca “yüce” den söz ederiz, ama bu şişirilirse hemen gülünç olur. Ağırlık dışa verilirse, gönül okşayıcı olur, şişirilirse duygusal, sıradan ve değersiz olur. Nesnelleşmiş tinin de kişisel tine gereksinimi vardır, onunla yayılır. Tek kişi

¹¹⁰ Nicolai Hartmann, *Das Problem des Geistigen Seins*, 2.Auflage, Walter De Gruyter Co., 1949, Berlin

yeterince güçlü ise, kendi öz biçimini nesnelleşmiş tin karşısında koruyabilir, yoksa onun karşısında yaratıcı gücü kötürüm olur. İşte ideal dünya ile real dünya arasındaki uçurumu kapatacak olanda insandır. İnsan bunu yapabilir, çünkü Kant'ın dediği gibi, insan “iki dünyanın bir vatandaşı”dır: duyarlık dünyasının ve özgürlük dünyasının. Ahlak felsefesi de Hartmann'ın böylece aynı bağlam içinde yer alır. Değişmez, öncesiz- sonrasız bir ahlaksal değerler alanı (ülkesi) kabul eder Hartmann. Bu değerler tıpkı Platon'un idea'ları gibi bu dünyanın ötesinde vardılar. Özel bir varlık biçimleri vardır ve ideal özlükler ülkesini kurarlar.¹¹²

Ahlak değerleri en yüksek değerlerdir, ama bundan dolayı en güçsüz olanlardır. İnsan “değer duygusu” ile değerlere sokulur ve bedeni ile de maddesel dünyaya bağlı olduğundan, değerleri yer yüzü gerçekliği içine çekebilir ve onları burada gerçekleştirebilir. Böylece insan “real varlık dünyasında gerekliliğin yürütücüsü” olur; değerleri bu dünyaya sokan bir kapıdır insan, dünyanın anlam-vericisidir: “değerlerin güçsüz oluşu insanın gücünü koruyabilmesinin koşuludur”. Bir eylemin ahlaksal olmasında iki koşulu vardır Hartmann'a göre: ilkin eylem özgürlük içinde yapılmalıdır. İkinci olarak ta bir eylemde en yüksek değerler aşağı değerlere üstün tutulmalıdır. Ahlaksal olarak eylemde bulunmak daha iyiye karar vermektir. Ahlakla din arasında dinlerde ve felsefelerde süregelen bağlantıyı da tümünden kaldırır Hartmann. Ahlak bütün dinlerde din içine oturtulmuştur. Felsefede ise daha çok din ahlak içine oturtulmuştur. Hartmann bu iki yolu da bırakır, ahlakla din arasında şu beş çözülmez çatışkının (antinomi) bulunduğu inanır.¹¹³

1. “Bu dünya” ya ve “öbür dünya” ya yönelmenin birleşemeyeceği. Öbür dünyaya yönelmede gerçek olandan yüz çevirme ve dünyadan kaçma var, burada bu dünya değerden düşürülmüştür. Buna karşılık ahlaksal davranışta, insan, eylemlerinin alanını bu dünyada görür. Bu dünyadan kaçmayı ahlak gücünün bir zayıflığı olarak kabul eder, bu yüzden de öbür dünyaya yönelmeyi ahlaka aykırı sayar.
2. İkinci olarak: En yüksek değer olarak Tanrı ve insanın birleşmezliği: ya Tanrı, ya insan. Dindar insan Tanrıya karar verir. Tanrı istenci kesindir, insan istenci ise ona bağlıdır. Ahlak açısından ise insan en yüksektir, ama kişi olarak insan.

¹¹¹ Hartmann, 1949, a.g.e., s.23.

¹¹² Hartmann, 1949, a.g.e., s.27.

¹¹³ Hartmann, 1949, a.g.e., s.30

3. Ahlaksal özerklik (autonomi) ile dinsel yaderklik(heteronomi) nin bağdaşmazlığı. Dinsel insan için “Tanrının buyruğu iyidir”. Ahlaksal insan böyle bir davranışı ahlaksal olanın değerden düşürülmesi olarak görür.
4. Özgürlük ve Tanrı kayırmasının bağdaşmazlığı. Kayırma özgürlüğü ortadan kaldırır.
5. Kurtuluş yada bağışlama ve insanın onuru arasındaki bağdaşmazlık. Bir çocuk için suç söz konusu edilemez, çünkü o henüz olgun değildir. Ama bir din yetişkini de suçtan kurtarıyorsa, onu hesap vermeye yeteneği olmayan ve ruh hastası bir varlık derecesine indirmiş oluyor.

Suçun kaldırılması suçun taşınmasından daha kötüdür kişiliği olan insan için. Öyleyse, Hartmann’a göre kurtuluş ve kayırma gerçekten insanın değerden düşürülmesidir ve onun özgür olmayışının açıklanmasıdır. Kant ahlak adına Tanrıyı gerekli kılıyordu. Ona göre ancak bir Tanrı varsa, en yüksek iyi gerçekleşebilirdi, ahlaklı olmakta ödevimizdi. Hartmann ise aynı ahlak adına, bir Tanrının var olmamasının gerekli olduğunu söyler. Bir sorumluluğun, bir özgürlüğün olabilmesi için, Tanrı varolmamalıdır. Tanrının varlığı ahlaksal eylemin değerini düşürür, insanı aşağı, oluşmamış bir varlık haline sokar, özgürlüğünü yok eder. Tanrının bir plana göre yarattığı bir dünya içinde insan ahlaksal bir varlık olarak ortadan kaldırılmıştır ona göre.¹¹⁴

¹¹⁴ Çalışlar, a.g.e., s.121.

SONUÇ

Yeni-Ontoloji dedüktif değil indüktif yoldan; ussal değil deneysel temellere dayanarak gelişmeye çalışan yani öznelci-idealizme karşı çıkan , nesnel-idealizmi savunan bir akımdır. Fakat bilgi süresince praksisin rolünü ve diyalektiğin özelliğini kavrayamamış olmakla birlikte, tüm gerçeklik alanlarında bilinemezciliğe (agnostisizm) ve akıl dışılığa giden yolları açarak kendisinde idealist bir konum içine girmiştir. Diğer taraftan dünya görüşsel açıdan belirleyici olan temel sorusunun üstünden atlamaya maddecilik ile idealizm arasındaki karşıtlığın üstünde yer almaya çalışması yeni ontolojinin başlıca özelliği olmuştur.

Bilimsel felsefede felsefenin temel sorusunun maddeci yoldan yanıtlanmasıyla , ontolojik sorular ortadan kalkar . Ontolojinin ortaya koyduğu bu gibi sorular, maddeci bilgi kavramı içerisinde yer alır. İşte bu sebepten dolayı N. Hartmann antolojik çizgisiyle Husserl'in, Heidegger 'in ve Sartre 'in ontolojileri birbirlerinden ayrılır. Çünkü N. Hartmann'ı tersine bu filozofların ontolojileri öznel – idealizm içerisinde yer alır. Aslında bütün felsefe tarihine bakıldığında felsefe tarihi içerisindeki bütün akımlar incelendiğinde karşımıza çıkacak tek sorun belki de öznel – idealizmle nesnel-idealizm arasındaki farklılık ve tartışmasıdır. Bu cümle şu şekilde açıklanacak olursa belki de N. Hartmann'ı felsefe tarihi içindeki konumu daha iyi anlaşılacaktır. Çünkü öznel-idealizm, bilgi ortaya çıkarken öznenin nesneden daha etken olduğunu savunur. Daha açık bir ifade ile bilgi süje ile obje arasındaki ilişkiden ortaya çıkar. Öznel – idealizme göre bu ilişkiden ortaya çıkan bilginin temel unsuru öznedir. Fakat, nesnel idealizme göre özne olmadan bilgi nesnenin içinde yer almaktadır. Dolayısıyla özne olmaksızın bilgi doğada vardır. Nesnel – idealizme göre zaten mevcut olan bilgi özne sayesinde fark edilip ortaya çıkartılmaktadır. Bu sebeplerden dolayı N. Hartmann nesnel-idealizm içerisinde yer alan Aristoteles'ya karşı saygısında hiç kusur etmemektedir. Diğer taraftan öznel-idealizm içerisinde yer alan Platon ve Platon'un günümüze kadar gelen bütün takipçilerin karşısında yer almaktadır.

İşte bütün bunlardan dolayı N. Hartmann fenomenoloji ve varoluşçuluktan her ne kadar yararlandıysa da sonuçta kendi felsefesini oluşturabilmek için bu felsefelerden uzaklaşarak nesnel idealizm içerisinde kendi düşünce sistemini yani Yeni Ontolojiyi geliştirmiştir.

Sonuç olarak söylenene bilir ki N. Hartmann bütün felsefi düşünüşlerin temelinde ontolojik yapı olduğunu kabul etmesiyle yeni ontolojonin kurucusu olmuştur. Bu durumda, N. Hartmann'ın felsefe tarihinde özel bir yere sahip olduğunun göstergesidir. Çünkü; N. Hartmann bu düşünceye sahip olan ilk filozoftur. Bununla birlikte Hartmann varlık bilimsel sorularda agnostik (bilinemezci), dünya görüşü bakımından ateisttir.(Tanrı tanımaz). Daha net bir ifade ile sylenilecek olursa Hartmann varlık bilimsel sorularda kesin bir sonuca ulaşamamıştır. diğer taraftan insan özgürlüğünün tanrının olmamasıyla mümkün olacağını dşnmştir. Bu ilginç düşünce tarzı N. Hartmann'ın nesnel-idealizm çizgisinden ayrıldığını göstermemektedir. Ona göre bilginin ortaya çıkmasında varlık, özneden daha önemlidir. Aynı şekilde varlık , bilinçten bağımsız olarak vardır. Fakat bilinç, varlığa bağımlıdır. Yani bilincin varolması,varlığın var olmasıyla mümkündür.

KAYNAKLAR

- AKARSU, B., Çağdaş Felsefes, İnkilap Kitapevi, 1987, İstanbul.
- ARİSTOTELES, Metafizik (Çeviren: Ahmet Arslan), Ege Üniversitesi Yayınları, 1985, İzmir.
- ATADEMİR R. H., Mantık ve İlim Anlayışı, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları No : 124, 1974, Ankara.
- BOLAY, S. H. Felsefi Doktrinler Sözlüğü, Akçay Yayınları, 4. Baskı, 1987, Ankara.
- BREHIER E., Alman Felsefe Tarihi (Çeviren: Z.T. Somar), Remzi Kitapevi, 1936, İstanbul
- ÇALIŞLAR, A., Çağdaş Felsefe, Altın Kitaplar, 1.Baskı, 1985, İstanbul.
- ÇEVİKBAŞ S. Platon ve Muhyittin İbn-i Arabi'nin Varlık Anlayışlarının Karşılaştırılması, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üni. Sosyal Blm.Enst. 1994, Erzurum,
- ÇEVİKBAŞ, S. Töz Sorununa Eleştirel Bir Bakış: Başlangıçtan Hume'a Kadar, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üni. Sosyal Blm.Enst. 1998, Erzurum.
- GÖKBERK M., Felsefe Tarihi, Remzi Kitabevi, 1990, İstanbul.
- HARTMANN, N., Abhandlungen zur Systematischen Philosophie, Band I-II, Walter De Gruyter Co., 1958, Berlin.
- HARTMANN, N., Vom Neukantianismus zur Ontologie, Band III, Walter De Gruyter Co., 1958, Berlin.
- HARTMANN N, "Neue und alte Ontologie" Kleinere Schriften III, Walter de Gruyter, 1958, Berlin,
- HARTMANN, N., Philosophie der Nature, Westkulturverlag., 1950, Meisenheim.
- HARTMANN, N. "Neue Ontologie in Deutschland", Kleinere Schriften I, Walter de Gruyter, 1955, Berlin.
- HARTMANN, N., Der Aufbau der Realen Welt, Westkulturverlag., 1949, Meisenheim.
- HARTMANN, N., Grundzüge einer Metaphysik der Erkenntnis, 4. Auflage, Westkulturverlag., 1965, Meisenheim.
- HARTMANN, N., Zur Grundlegung der Ontologie, 3.Auflage, Westkulturverlag., 1948, Meisenheim.

HARTMANN, N., Nicolai Hartmann, Möglichkeit und Wirklichkeit, Walter de Gruyter, 1966, Berlin.

HARTMANN, N., Das Problem des Geistigen Seins, 2.Auflage, Walter De Gruyter Co., 1949, Berlin.

HARTMANN, N., Teleologisches Denken, Walter De Gruyter Co., 1952, Berlin.

HARTMANN, N., Die Erkenntnis im Lichte der Ontologie, Walter De Gruyter Co.1955, Berlin.

HARTMANN, N. Ontolojinin Işığında Bilgi, (Çeviren: Harun Tepe), Türkiye Felsefe Kurumu, 1998, Ankara.

HEIMSOETH, H., Felsefenin Temel Disiplinleri (Çeviren:Takiyettin Mengüşoğlu) İstanbul, 1986.

JUNKER, J. Nicolai Hartmann als Erkenntnistheoretiker, Walter der Gruyter, 1953, Berlin.

KANTHACK, K. Nicolai Hartmann und das Ende der Ontologie, Walter de Gruyter, 1962, Berlin.

MENGÜŞOĞLU, T, Felsefeye Giriş, Remzi Kitabevi, 1983, İstanbul.

RUSSEL B., Batı Felsefe Tarihi(Çeviren : M. Sencer), Say Yayınları, 6.Baskı,1997, İstanbul.

SCHMIDT R, Kant die drei Kritiken, Alfred Kroner Verlag Press, 1948, Stuttgart

STEGMÜLLER, W., Hauptströmungen der Gegenwartssphilosophie, 4. Auflage, Alfred Kroner Verlag Press, 1951, Stuttgart

THILLY F., Felsefe Tarihi (Çeviren : İ. Şener), Sistem Yayıncılık, 1995, İstanbul

ÜLKEN H.Z., Mantık Tarihi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1978, İstanbul.

VERLAGSGESELLSCHAFT, Zum Problem der Realitätsgegebenheit, 1931, Berlin

WEBER, A. Felsefe Tarihi(Çev: H.V.Eralp), Sosyal Yayınları, 1984, İstanbul.

WIRTH, I, Realismus und Apriorismus in Nicolai Hartmann Erkenntnistheorie, Walter de Gruyter, 1962, Berlin.

WITTGENSTEIN, L. Tractatus Logische Untersuchungen, 1960, Vien.

ÖZGEÇMİŞ

1970 yılında Kayseri’de dünyaya geldi. İlk, orta ve lise öğrenimini Kayseri’de tamamladı. Yüksek öğrenimini Erzurum Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümünde tamamladı. 1996 yılında Felsefe Öğretmeni olarak başladı.

Halen öğretmenlik yapan Çetin Demir evli ve bir çocuk babasıdır.

